

Lunds universitet
Historiska institutionen
HISK01
Examinator: Yvonne Maria Werner
Handledare: Marie Lindstedt Cronberg
Tid och plats: 16 januari 13.15 i Blå rummet

I sämja och kärlek

*Äktenskapliga diskurser 1820–1826 i äktenskapsmål i Lunds
domkapitel*

Innehåll

INLEDNING	2
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	3
KÄLLMATERIAL	4
AVGRÄNSNINGAR.....	5
TIDIGARE FORSKNING.....	5
TEORI OCH METOD.....	11
HISTORISK BAKGRUND	15
<i>Domkapitlet</i>	15
<i>Äktenskapet</i>	15
<i>Skilsmässan</i>	16
<i>Upplysningen – Nya idéer</i>	17
<i>Kyrkan</i>	18
<i>Hustavlan</i>	18
MAKARNA OCH PROBLEMEN	20
DET KRISTNA ÄKTENSKAPET OCH KÄRLEKEN	20
HORSBROTT OCH ATT LEVA I OSÄMJA	25
GALENSKAPENS TRAGISKA FÖLJDER	31
DEN DRUCKNE MANNEN OCH PROBLEM I HUSHÅLLNINGEN	33
SLÄKTEN I VÄGEN	40
RESULTAT OCH AVSLUTANDE DISKUSSION	42
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	50
OTRYCKTA KÄLLOR	50
LITTERATUR.....	50

Inledning

Denna uppsats handlar om äktenskapet och särskilt kvinnans roll i äktenskapet och de förväntningar som samhället, den äkta maken och kvinnan själv hade på rollen som hustru i 1820-talets Sverige utifrån en undersökning av Lunds domkapitels äktenskapsmål. Till domkapitlet skickades ärenden som rörde äkta makar som levde i oenighet och skilsmässomål. En analys av äktenskapsmålen kan förhoppningsvis visa vilka handlingar, sinnesegenskaper och förhållningsätt som ledde till kritik av hustrun från maken eller omgivningen och vad detta kan avslöja om samhällets förväntningar på kvinnan inom äktenskapet liksom kvinnors egna uppfattningar om vad det borde innebära att vara hustru. För att uttrycka det med historikern Yvonne Hirdmans teoretiska begrepp, är föreliggande uppsats en analys av tidens genuskontrakt i den del som rörde relationen mellan äkta makar.

Det tidiga 1800-talet är en intressant och dynamisk period att undersöka när det gäller just äktenskapet. Äktenskapet var av tradition kyrkans särskilda ansvarsområde och församlingspräster och domkapitel hade därför ett särskilt ansvar för äktenskapsfrågor och hanteringen av äktenskapliga problem i församlingarna. Med upplysningstidens nya tankar och idéer började dock kyrkans föreställningar om äktenskap och skilsmässa att ifrågasättas och successivt utmanas. Vid revolutionsriksdagen 1809–10 antogs en ny skilsmässolagstiftning som öppnade för fler äktenskapsskillnader genom att utöka möjliga grunder för skillnad. Nya utmanande tankar om äktenskapet som ett frivilligt kontrakt mellan makarna och tankar om individens rätt till lycka och kärlek formades med upplysningen och naturrätten som grund. Den dominerande tanken var dock fortfarande att äktenskapslöftet var livslångt och givet till Gud och därför endast undantagsvis kunde upplösas.

Det tidiga 1800-talet är en period av nya idéer och både gamla och nya strukturer. Upplysningen under 1700-talet ifrågasatte kyrkans rätt att bedöma lagstiftning i äktenskapsfrågor och i det tidiga 1800-talet började en ny väckelserörelse växa fram där den traditionella statskyrkan ifrågasattes. Samtidigt var Sverige fortfarande ett agrarsamhälle där de gamla byarna och socknarna fanns kvar, laga skiftet skedde först 1827, året efter denna undersöknings slutpunkt.

Efter revolutionsriksdagen 1809–10 hade landet blivit en konstitutionell monarki och en ny äktenskapsförordning öppnade för nya skäl att skiljas.

Syfte och frågeställning

I all denna förändring blir en bild av äktenskapet under en avgränsad period en möjlighet att se både nya och gamla tankar. Mitt mål är alltså att försöka fånga äktenskapssynen under åren 1820–1826 i de handlingar som skickats in till Lunds domkapitel. Vad jag vill analysera är alltså vilka föreställningar och diskurser som fanns om kvinnans roll i äktenskapet under denna tidsperiod.

Tidigare forskning om äktenskap och äkta makar på 1800-talet har i stor utsträckning kretsat kring kvinnor som blivit misshandlade inom äktenskapet och skilsmässor. Vidare finns en gedigen analys av manligheten inom äktenskapet. Därför ser jag ett behov av att komplettera bilden genom att undersöka diskursen kring hur en kvinna skulle agera inom äktenskapet. Visserligen har tidigare forskning skapat en bild av hur en kvinna skulle vara och agera, men det har varit utifrån andra frågeställningar och därför med metoder och urvalsprocesser anpassade till andra målsättningar. Därför är en analys av diskurser om kvinnans roll i äktenskapet fortsatt ett mycket relevant komplement till nuvarande forskning. Ett diskursanalytiskt angreppssätt kommer att tjäna som både teoretiskt ramverk och metod. Därför kommer teori- och metodavsnitten att kombineras.

Föremålet för undersökningen är äktenskapshandlingar i Lunds domkapitels arkiv från perioden 1820–1826. Materialet innehåller ärenden om äkta makar som lever i osämja och därför skickas att förmanas av domkapitlet samt ansökan om skiljebrev, som var den handling som bekräftade en äktenskapsskillnad. I materialet framträder röster från församlingspräster och från äkta makar som levde illa tillsammans eller önskade skilsmässa. Dessutom förekommer avskrifter från världsliga rättsprotokoll.

Undersökningens frågeställningar är följande:

Hur såg diskuren/diskurserna ut kring äktenskapet och kvinnans roll i äktenskapet så som de framträder i Lunds Domkapitel under åren 1820–1826?

- Vilka krav och rollförväntningar uttrycker församlingspräster, världsliga domstolar, äkta makar och hustrurna själva på hustrun inom äktenskapet?
- Om man applicerar Yvonne Hirdmans teori om ett samhälleligt genuskontrakt på äktenskapsmålen – hur såg det föreställda genuskontraktet ut mellan äkta makar?

Även mannens roll och rollförväntningar i äktenskapet blir nödvändiga att undersöka som kontrast. Det går inte att svara på vad kvinnans roll i äktenskapet var om den inte relateras till mannens. Alltså behöver även det manliga som diskuteras i fallen och det som anses tillhöra båda könsrollerna tas upp. Till detta blir genuskontraktet effektivt eftersom det är ett konkret sätt att hantera hur olika parter ansåg att äktenskapsrelationen skulle utformas, när gränserna för genuskontraktet nåtts eller brutits och vilka gränser konflikter handlade om.

Källmaterial

Källmaterialet består olika typer av handlingar som skickats in till domkapitlet gällande äktenskap. En huvudkategori var ärenden som rörde äkta makar som levde i osämja. I dessa fall återfinns brev från församlingsprästen, ibland återföljd av protokoll från kyrkorådet och i vissa fall har även brev från makarna bifogats. En annan huvudkategori är fall som rör skilsmässor där äkta makar ansöker om skiljebrev sedan världslig rätt eller kunglig maj:t beviljat skilsmässa. Då är det maken eller makarna som själva skrivit breven och även bifogar ett utslag från världslig rätt eller en kunglig dispens där skilsmässa tillåts. Själva bilagorna är då ofta relativt utförliga och ibland hörs flera vittnens röster. Eftersom sockenprästerna i stiftet förde regelbunden korrespondens med domkapitlet kan man räkna med flertalet fall som var allvarliga och inte löstes genom enskilda samtal, på ett eller annat sätt finns representerade i domkapitlets arkiv.

I domkapitlet ackumulerades sålunda olika typer av handlingar som finns rörande oeniga makar, vilket gör detta till ett utmärkt material att basera en undersökning på. Man får röster från både kyrkligt och världsligt håll samtidigt som makarna själva kan göra sig hörda. Detta innebär att bilden av äktenskapliga diskurser blir relativt diversifierad. Självklart kommer en del argument anpassas så att parterna tror att de ska få gehör, men eftersom både världsliga och kyrkliga forum finns representerade finns en möjlighet att yttra argument avsedda för olika

fora. Samtidigt är många av fallen väldigt komplicerade och fulla av bitterhet, så rimligen tar makarna tillfället att uttrycka allt som de uppfattar so fel med den andre när de väl fått ett forum där de tillåts göra så.

Avgränsningar

Undersökningen om hustruns roll i äktenskapet och genuskontraktet mellan äkta makar har avgränsats till en undersökning av det material som var arkiverat under äktenskapshandlingar i domkapitlets arkiv. Den tidsmässiga begränsningen till 7 år under 1820-talet gör att en fokuserad bild av en tidsperiod kan nå istället för en undersökning med ett förändringsperspektiv. Det är alltså en bild av en viss tid jag vill fånga. Då det är äktenskapsnormer jag vill titta på har jag valt att utesluta ansökningar om skiljebrev i trolovning. Den huvudsakliga anledningen är att det var lättare att få skiljebrev i trolovning och att därför en stor andel av trolovningshandlingarna påminde starkt om varandra. Samtidigt räckte det att referera till illvilja i förhållandet för att trolovningen skulle kunna brytas om de trolovade inte hade barn tillsammans.¹ Detta material är även det intressant eftersom det skulle kunna ge en bild av vad som ansågs som viktiga egenskaper för att tillåtas ingå ett äktenskap men det faller ändå utanför ramen för denna undersökning. När trolovningshandlingarna utelämnats kvarstod fortfarande ett stort material. Från detta valdes alla dokument där mannen tydligt varit den vållande bort, detta är i huvudsak horsbrott och några misshandelsanklagelser. Det skulle visserligen kunna argumenteras för att männen skulle kunna försvara begångna fel i äktenskapet med att kvinnan på något sätt brutit mot normen, men i det material som återstod finns liknande anklagelser med. Slutligen lästes de resterande fallen noggrant och de som innehöll givande argumentationer och någon typ av ställningstagande undersöktes.

Tidigare forskning

När det gäller äktenskapet i 1800-talets Sverige och förväntningarna på man och hustru finns en hel del forskning. Historikern Andreas Marklund har skrivit boken *I hans hus. Svensk manlighet i historisk belysning* där han analyserar den gifte mannens manlighet utifrån både hur

¹ Taussi Sjöberg, Marja. *Skiljas; Trolovning, äktenskap och skilsmässa i Norrland på 1800-talet*. 1988. Södertälje s. 54.

människor och myndigheter talade. Hans syfte har varit att under slutet av 1700-talet och början av 1800-talet undersöka husbondens manlighet i förhållande till idealet om det goda äktenskapet.²

Marklunds källmaterial är Uppsala domkapitels protokollböcker under perioderna 1770–1774, 1800–1804 och 1830–1834. Han har följt de individuella fallen till sitt ursprung och vidare fram i tiden.³ Marklund beskriver sin bok som en undersökning om ”skapandet av manlighetsideal och äktenskapsideologi i mötet mellan myndigheter och vanliga människor”. Äktenskapsideologi definierar han som ”en repertoar av begrepp som genererades i kommunikativa konfrontationer mellan olika samhällskikt i förhållande till ämnet äktenskap”.⁴ Definitionen av skapandet av äktenskapsideologi påminner mycket om en definition av diskursen.

Marklunds analys är indelad i fyra huvuddelar: huset, hushållet, sängen och hälsa och sjukdom. Hans slutsatser är att huset kopplades ihop med mannen genom uttrycken ”hans hus” eller ”sitt hus” vilket, menar Marklund, leder till att mannens dominans och ansvar inom hushållet framhävs gentemot hustru, tjänstefolk och barn. Vidare skriver Marklund att 1800-talets tidigare del ledde till en minskning av manlig dominans och åkallan av *den lutherske husbonden* i retoriken, medan man istället framhävde *den tillgivna hustrun* och hustruns moraliska ansvar för huset. Hon framställdes alltså inte på samma sätt som maken som ägare eller delägare i det gemensamma hemmet i Marklunds undersökning. När det gäller hushållet ser Marklund att kvinnorna åberopar sin ställning som matmoder när de vill hävda sig gentemot mannens husbondeansvar. Marklund ser vidare att den goda hustrun och matmodersrollen smält samman under 1830-talet, vilket gjorde det goda äktenskapet till ett i allt högre grad ”kvinnligt projekt”. Parallellt med den vårdande kvinnan framkommer i Marklunds undersökning den våldsamma druckne mannen. Han argumenterar för att dryckenskap fick en särställning som ”lastbarhetens grundläggande orsak”. Marklund menar att ”dryckenskap, slöseri och ett våldsamt sinnelag i uppländsk rättspraxis blev ”synonyma med den driftstyrda manskroppen” vilket gjorde att dryckenskap och den tillgivna hustrun, som skulle förhindra mannens förfall genom sin om-

² Marklund, Andreas *I hans hus. Svensk manlighet i historisk belysning* 2004. Umeå. s. 14.

³ Marklund 2004, s. 26–27.

⁴ Marklund 2004, s. 31.

vårdnad, blev varandras motsatser i äktenskapsideologin.⁵ Marklunds analys är för denna studie relevant dels som jämförelse av resultat gällande äktenskapssyn i sin helhet och dels som ytterligare exempel på mannens roll inom äktenskapet som kontrast.

När det gäller kvinnans roll i äktenskapet har den i huvudsak belysts utifrån analyser av hustrumisshandel. Även om dessa verk inte direkt analyserar hustruns roll i äktenskapet, belyser de den typ av handlingar som gjorde att en kvinna kunde sägas förtjäna våldet och på så sätt belyser de var gränserna gick inom äktenskapet. Dessa verk är därför viktiga för att jämföra resultaten i denna undersökning med. Historikern Marie Eriksson har i sin avhandling *Makar emellan. Äktenskaplig oenighet och våld på kyrkliga och politiska arenor, 1810–1880* analyserat hur äktenskaplig oenighet och hustrumisshandel diskuteras och hanteras i lokalsamhällets kyrkliga praxis och i offentliga diskussioner. Rent konkret fokuserar Eriksson på kön, klass, våld och äktenskap och hur dessa hanteras av olika aktörer.⁶ Eriksson använder material från Växjö domkapitel och från kyrkoråden i Växjö stads- och landsförsamlingar som källa till hur äktenskapligt våld hanterades på lokala kyrkliga arenor. Eriksson delar in sin avhandling i två huvuddelar. I del ett fokuserar hon på hur diskurser kring kön, våld och klass påverkat kyrklig hantering av osämja och våld i äktenskapet. I den andra delen står den politiska diskursen i fokus gällande konstruktionen av föreställningar om kön, våld och äktenskap.⁷

Erikssons slutsats från de kyrkliga källorna är att konkurrerande föreställningar om både manlighets- och kvinnlighetsnormer förekom hos de olika aktörerna och att en make/makas misslyckande inom en position ofta flätades samman med andra positioner. På så sätt kunde en våldsam man betraktas som även dålig fader, husbonde och församlingsmedlem eller genom att vara en god hushållare ursäktas sitt våld. Vidare ser Eriksson, likt Marklund, att alkoholen sågs som ”primus motor bakom äktenskaplig oenighet” av omgivningen. Eriksson framhåller dock att det inte krävdes total avhållsamhet för att leva upp till husbondemanlighetens ideal. Alkoholismen, menar Eriksson, kopplades ihop med problem som fattigdom vilket då också fick utrymme i den äktenskapliga diskursen. Hustruns roll i äktenskapet begränsas i kyrkorådsprotokollen i Erikssons undersökning till att omfatta inre hushållning och omvårdnad av barnen

⁵ Marklund 2004, s.286–289, 294, 296–297.

⁶ Eriksson, Marie *Makar emellan; Äktenskaplig oenighet och våld på politiska och kyrkliga arenor, 1810-1880* 2010. Linnaeus university press.23-24.

⁷ Eriksson 2010, s. 62.

och om kvinnan förhindrades att handha dessa sfärer av sin man ställde sig kyrkorådet ofta på hennes sida. Eriksson ser alltså inte endast det manliga kravet på husbondevälde utan även ett korresponderande krav från hustrur om ett eget ansvarsområde inom äktenskapet. Vidare ser Eriksson att män som beskylldes för misshandel försökte försvara sig själva genom att påvisa att våldet varit inom de legitima gränserna och att de anklagade sina hustrur i relation till okvinnlighet och hustruliga ideal. På så sätt, visar Eriksson, kunde män även välja att skuldbelägga hustrun genom att hävda att hon provocerat honom. Bristande lojalitet mot maken var även något män anklagade sin hustru för. Eriksson sammanfattar med att det var hustrun som hade störst ansvar för att bibehålla sämjan i ett äktenskap, men att även män tillskrevs ansvar för detta.⁸

Historikern Marie Lindstedt Cronberg har skrivit boken *Med våldsamt hand. Hustrumisshandel i 1800-talets Sverige; En studie av rättsliga, kyrkliga och politiska sammanhang* vari hustrumisshandel analyseras utifrån hypotesen att sekularisering ledde till ett förändrat synsätt på äktenskapligt våld. Analysen baseras på skilsmässostatistik, juridiskt material, politisk debatt kring hustrumisshandel och skilsmässa, kyrkorådsprotokoll, domkapitelsprotokoll båda sistnämnda från Lunds stift och rättsprotokoll från världslig rätt. I analysen av våld inom äktenskapet inom kyrklig och världslig lagstiftning visar Lindstedt Cronberg på naturrättens och hustavlans inflytande på lagstiftningen. Naturrätten blir grunden till idén om äktenskapet som ett frivilligt kontrakt som borde kunna upplösas om någon av makarna brutit mot kontraktet och hustavlans var förmedlande för den religiösa ideologi som formats runt äktenskapet.⁹

Elizabeth Foysters bok *Marital Violence. An English Family History, 1660–1857* handlar om äktenskapligt våld i England under det som Foyster kallar det långa sjuttonhundratalet. Hon har använt huvudsakligen rättegångsprotokoll som källmaterial men även offentliga diskussioner och skönlitteratur har använts. Foyster fastslår att äktenskapet och könsrollerna inom hennes undersökningsperiod var sådana att makarnas uppgifter kompletterade varandra. Foyster ser sin bok som ett välbehövt längre perspektiv på äktenskapligt våld vilket även kan ge förklaringar till äktenskapsideal under den viktorska eran och visa deras långa rötter. Genom att definiera

⁸ Eriksson 2010, s. 327, 329, 330, 331.

⁹ Lindstedt Cronberg, Marie *Med våldsamt hand; Hustrumisshandel i 1800-talets Sverige; En studie av rättsliga, kyrkliga och politiska sammanhang* 2009, s. 57.

våld, inte bara utifrån orsakandet av fysisk skada, utan även sexuellt och verbalt kan Foyster diskutera även andra typer av onormalt beteende inom äktenskapet. Hon visar även att en bred definition har stöd i källorna vilket gör definitionen ännu användbarare i analysen.¹⁰

Foyster visar att våld inom äktenskapet var accepterat till en viss grad i England – det var först när våldet blev grymt som myndigheterna la sig i. Även om det äktenskapliga idealet likt det svenska var att makarna skulle leva i sämja accepterades att det i vissa äktenskap kunde behövas visst våld. Vidare argumenterar Foyster för att det inte var huruvida våld var accepterat eller inte som förändrades utan vad som uppfattades som legitimt och illegitimt. Foyster visar att kvinnor från medelklassen under 1800-talet behövde bevisa mycket mindre allvarligt våld än en kvinna på 1600-talet; utifrån sin klass kunde 1800-talskvinnan konstruera makens våld utifrån hot om våld, isolation inom bostaden och misshandel av barnen. När det gäller reaktioner på våldet ser Foyster att kvinnor både slog tillbaka, något som erkändes som en respons på våld men inte sågs med blida ögon, eller reagerade på ett sätt som förstärkte deras kvinnlighet, det vill säga med ”tålmod, tystnad, sexuell oskyldighet eller nervös sjukdom” vilket då blev sympatiskt bemött. Foyster ser även att kvinnor använde sin ställning som mödrar för att kräva skydd.¹¹

När det gäller äktenskapet är Roderick Phillips bok *Putting asunder. A history of divorce in Western society* intressant. Phillips långa perspektiv på skilsmässan och jämförelser mellan olika länder ger ett vidare perspektiv på skilsmässan – och i förlängningen även äktenskapet. Hans diskussion av ”marriage breakdown”, alltså äktenskapssammanbrott och sambandet mellan detta och skilsmässa är även av stort intresse i föreliggande undersökning. Phillips hävdar att trenden av ökande skilsmässofrekvenser inte behöver innebära en ökande frekvens av äktenskapssammanbrott utan endast att en större andel av de som inser att deras äktenskap inte längre fungerar väljer att skilja sig. Detta i sin tur kopplar Phillips till de problem en skilsmässa har inneburit rent socio-ekonomiskt.¹² Marriage breakdown ser Phillips som effekten av att en eller båda makarna betar sig på ett sätt som är helt opassande för äktenskapet. Phillips hävdar att dessa sammanbrott ofta är det enda som tydliggör, ofta implicita, föreställ-

¹⁰ Foyster, Elizabeth. *Marital Violence. An English Family History, 1660-1857*. 2005. Cambridge, s. 11, 7, 35, 82.

¹¹ Foyster 2005, s. 82, 127, 167.

¹² Phillips, Roderick. *Putting asunder. A history of divorce in Western society*. 1988. Cambridge s. 317–319.

ningar om vilken typ av beteende som är passande mellan makar. Ett exempel som Phillips tar upp är att han i franska rättsprotokoll ofta hittat klagomål på att makarna inte uppförde sig ”maritalement”¹³ mot sina hustrur, ett begrepp som först får sin betydelse när hustrun upplevde ett beteende som hon ansåg opassande. Phillips sammanfattar ett antal kategorier för förväntningar på äktenskapet i det västerländska samhället. Dessa är: en förväntan om åtminstone bibehållen levnadsstandard, sexuell exklusivitet och en viss frekvens av sexuellt umgänge, en viss mån av tillgivenhet och inbördes respekt vilket även innefattar förväntan om avhållsamhet från (överdrivet) våld, arbete både inom hemmet och brödvinning och slutligen relationer till annan släkt, såsom föräldrar.¹⁴

Phillips ser i Skandinavien, Skottland, England, Preussen och Österrike en sekulariseringstrend mellan 1600- och 1800-talet. De olika nivåerna detta skedde på var, för det första sekulära institutioners intervention i både lagstiftning och jurisdiktion. För det andra att kyrkliga domstolars roll i äktenskapens upplösning minskade och för det tredje att grunder för skilsmässa utanför de teologiskt befästa utökades. Detta, påpekar Phillips, var del av en allmän trend inom de europeiska staterna där statliga institutioner började ta över traditionellt kyrkliga funktioner. Utöver sekulariseringen av skilsmässans institutioner sekulariserades även attityder bland annat genom naturrättens tro på en lag utanför guds som man kunde finna genom att applicera logiska resonemang. På så sätt kunde man också finna en naturlig äktenskapslag vilken såg äktenskapet som ett kontrakt. Detta innebar att många ansåg att kontraktet för att vara bindande skulle vara baserat på båda parternas fria vilja. Andra såg äktenskapet som huvudsakligen ämnat för barnalstrande och ville därför endast tillåta skilsmässa när detta inte kunde ske. Phillips tar upp Samuel Pufendorf som exempel. Nämnvärt är dock att manligt äktenskapsbrott inte i denna argumentation blir ett hinder för utförandet av det äktenskapliga målet och därför inte ingår i de anledningar som anses kunna leda till skilsmässa. Vidare erkänns problem som en rebellisk hustru eller en orimligt sträng make visserligen som hinder för ”pleasure in cohabitation” men detta skulle endast ses som sekundärt till barnafödande.¹⁵

¹³ Äktenskapligt, på ett sätt passande för äktenskap

¹⁴ Phillips 1988, s.321–323.

¹⁵ Phillips 1988, s. 204–205, 210–211, 213.

Teori och metod

Föreliggande undersökning har ett diskursteoretiskt angreppssätt. Diskursteori är ett av de synsätt som den språkliga vändningen medfört. Efter vad postmodernismen ser som ”de stora berättelsernas död”¹⁶ och fokus på det vardagliga livet och den vanliga människan, började man se (närmast som en utveckling på mentalitetshistoria), på hur man talade om olika ämnen och vilka argument som kan framföras som legitima.

Fairclough skriver att ”olika diskurser är olika sätt att representera aspekter av världen”¹⁷ alltså att diskurser är olika sätt att tala eller skriva om verkligheten i olika sammanhang. Eftersom diskursanalysen utgår från språket är det på sin plats att diskutera problematiken kring språk och den historiska sanningen innan en mer praktisk presentation av diskursanalysen äger rum. Anser man att det finns en historisk sanning som kanske är svår att nå, men ändå är intressant och möjlig att närma sig kan det te sig överdrivet att analysera en tankevärld när det finns så mycket annat mer fysiskt märkbart att undersöka (här tänker jag specifikt på ett historiematerialistiskt angreppssätt). Om man däremot problematiserar sanningsbegreppet mer och istället talar om flera sanningar blir olika gruppers verklighetsuppfattning av större intresse.

Personligen förespråkar jag en distinktion mellan begreppen sanning och verklighet. En historisk händelse har inträffat – detta är verkligheten, hur olika individer sedan ser på händelsen är uttryck för olika för dem gällande sanningar. Alltså argumenterar jag för att det visserligen finns en verklighet att förhålla sig till, men när det handlar om varför saker sker är olika gruppers sanningar mer intressanta. Eftersom grupperna och individerna handlar utifrån det de ser som sanning behöver inte verkligheten vara relevant i deras handlande. Rent praktiskt är det visserligen viktigt för dem som vill skiljas i domkapitlet att lagen tillåter dem att skiljas, men det jag vill komma åt är varför de *tror* att de kommer få lov att skiljas. Att förklara och förstå någon annans motivering behöver alltså inte utgå från ett rationellt tänkande om en objektiv historisk verklighet – utan kan istället vara baserad helt på en föreställning som i vissa fall inte är verklig men ändå blir sanning för den individ eller grupp som handlar.

¹⁶ Börjesson, Mats. *Diskurser och konstruktioner. En sorts metodbok*. 2003 Lund s. 17.

¹⁷ Fairclough, Norman *Analysing discourse : textual analysis for social research* 2003. London s. 215.

Winther Jørgensen och Phillips tar upp denna diskussion och utgår från ett antal premisser som är gemensamma för dem som sysslar med diskursanalys. De tar upp behovet av ett kritiskt förhållningssätt till kunskap och möjligheten att få kunskap utifrån språket. Antagandet att vår världsbild och kultur är föränderlig görs också. Detta kan verka självklart när man reflekterar över synen på olika händelser genom historien men det är fortfarande viktigt att vara tydlig med var man står. Vidare tar de upp sambandet mellan kunskap och både sociala processer och social handling. Alltså att kunskap (märk väl inte objektiv sanning eller verklighet) förmedlas genom interaktion och gemensamma syner på sanningen vilket sedan bestämmer vilken typ av handling som är acceptabel.¹⁸ På så vis blir diskurser centrala i analysens värld just då man här kan identifiera de sanningar som är basen i senare handlande.

Rent praktiskt är en reflektion över synen på individ jämfört med struktur viktig. Antar man att alla människor tänker och agerar fullständigt självständigt skulle en diskursanalys inte vara till mycket nytta. Visserligen kan jag som intresserad tycka att en enskild bondes skilsmässa är intressant, men för att undersökningen ska få några användbara resultat är denna världsbild svår att hantera. Om man däremot endast ser människor som delar i större strukturer skulle det bli svårt att hantera förändringar inom diskursen även om en diskursanalytisk teori i sig blir mer intressant när man kan generalisera mer. Då kan analysen av några individers diskurs inte bara representera enskilda tankemönster utan istället hela strukturers. Ett mellanting ligger nog närmare verkligheten. Visserligen är man uppfostrad inom en viss värld och med vissa förutsättningar men det behöver inte innebära att man alltid handlar utifrån detta. Det är till och med möjligt att man medvetet använder en typ av argumentation som kommer ur en annan struktur för att anpassa sig till mottagaren. Således behöver en bonde inte endast agera som en bonde, han kan även agera till exempel utifrån att han är en kristen man.

Fairclough ser texter som sätt att agera, representera och identifiera. Med detta menar han att texten kan analyseras utifrån dessa synsätt. Genren på texten är agerandet, diskurserna som anknyts till är sättet att representera och personlig stil motsvarar identifiering. Allt detta står sedan i relation till varandra och till utomstående läsare.¹⁹ Enligt Fairclough identifierar man diskurser genom att identifiera de teman som tas upp i texten och sedan se från vilken ut-

¹⁸ Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise *Diskursanalys som teori och metod* 2000 s. 11–12.

¹⁹ Fairclough 2003, s. 26–28.

gångspunkt de utgår.²⁰ Eriksson tar upp Frasers pragmatiska modell ifrån vilken hon utgår från att det som individ går att inta flera olika positioner ”communicative sites” eftersom flera olika diskurser kan anknytas till ett ämne.²¹ På så vis får individen mer plats i undersökningen och förändring synliggörs. Detta perspektiv lämpar sig väl att anamma då just denna typ fenomen syns tydligt i fall där en präst måste skriva till domkapitlet inte bara i egenskap av själasörjare utan även som ansvarig för ordningen i församlingen.

Filosofen och feministen Nancy Fraser föreslår en pragmatisk syn på diskursbegreppet. Fraser anser att diskursanalys är användbart för analys av konstruktionen av social identitet. Fraser utgår från att alla handlar i flera sociala kontexter. Detta, argumenterar Fraser, leder till att man inte är lika mycket kvinna alltid. I vissa kontexter är kvinnligheten den dominanta egenskapen i andra kontexter kan andra egenskaper vara viktigare. I min undersökning vill jag utveckla detta så att det *inom* kvinnligheten (eller manligheten för den delen) även finns olika diskurser, som i olika kontexter är olika viktiga. Exempelvis kan moderskapet vara en viktig aspekt av kvinnligheten i en kontext men inte lika viktig i en annan. Fraser skriver: “social identities are discursively constructed in historically specific social contexts”.²² Detta utvecklar hon vidare till att individens sociala identiteten skiftar inom sociala grupper. Frasers diskursanalytiska modell som hon kallar den pragmatiska modellen utgår från analysen av diskurser – i plural – och utgår från att man som individ kan tala utifrån olika ”communicative sites”.

Utöver diskursteori kommer jag att anknyta till Yvonne Hirdmans teoretiska modell om genuskontrakt. Detta är teorin om att det i varje samhälle finns ett ”kontrakt” som definierar hur män och kvinnor kan och ska uppföra sig mot varandra. I analysen av äktenskapet som i sig kan ses som en typ av kontrakt faller det sig tämligen naturligt att vidare se på äktenskapet som ett samhälleligt genuskontrakt. Hirdman definierar genuskontraktet på tre plan. Det första är det kulturella planet där det handlar om föreställningar om hur relationen mellan man och kvinna ska se ut – alltså en ”idealtyp”. Det andra är på en mer konkret nivå på ett socialt plan – alltså i kontakt med institutioner och i arbetsfördelning etc. Sist tar Hirdman upp individnivå alltså hur

²⁰ Fairclough 2003, s.47, 51, 55, 61, 129.

²¹ Eriksson 2010, s. 63–64.

²² Fraser, Nancy. *Justice Interruptus. Critical Reflections on the “Postsocialist” Condition*. 1997 London, s. 152.

individer ska agera utifrån genuskontraktet.²³ Jag begränsar här undersökningen till ett genuskontrakt inom äktenskapet. Det handlar alltså endast om den gifta personens genuskontrakt. I återopande av hur man anser att makar ska uppföra sig kommer idealtypen fram medan det i mer konkreta problem kommer att gestalta sig hur man ser på genuskontraktets mer konkreta nivåer. Genom att använda termen kontrakt kommer det i analysen finnas en tydligare möjlighet att belysa var gränserna finns och vilka gränser kvinnor och män inte kan eller vill acceptera.

Denna teori har visserligen fått kritik för att inte kunna hantera förändring och att aktörer får för lite utrymme.²⁴ I denna undersökning blir förändringsaspekten inget problem eftersom undersökningens mål är att analysera en tidsperiod och fånga dess genuskontakt. Att aktörerna får liten roll utifrån ett genuskontraktstänkande ser jag inte som ett problem. Visserligen skulle bilden av ett enda genuskontrakt som förväntas accepteras av alla aktörer ge lite utrymme för individuella förändringar, men genom att analysera de individuella aktörernas tankar om genuskontraktet och var konflikter sker blir aktörerna en stor del av analysen.

Den metod jag kommer använda är textanalys fokuserad på diskurser. Jag kommer att identifiera aktörerna och sedan identifiera vilken typ av diskurser de anknyter till. De olika diskurserna kommer att identifieras utifrån vilket tema de hör till och deras utgångspunkt. På så vis kan man relatera till de olika "communicative sites" som de olika aktörerna utgår ifrån och undersöka vilka diskurser de anknyter till. Utifrån dessa diskurser kommer sedan analysen handla om vilka som tar mer plats och vilka aktörer som väljer vilka diskurser. Vidare kommer det äktenskapliga genuskontraktet diskuteras utifrån vad de olika aktörerna anser ingår och vilka punkter som är kontroversiella.

²³ Hirdman Yvonne. *Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning* 2004 s. 120.

²⁴ Gro Hagerman "postmodernismen en användbar men opålitlig bundsförvant" i *Genushistoria en historiografisk exposé*, s. 172.

Historisk bakgrund

Domkapitlet

Domkapitlet var stiftets styrande organ och skulle ledas av biskopen.²⁵ I en akademisk stad som Lund skulle domkapitlet bestå av biskopen samt professorer vid universitetet.²⁶ Domkapitlet som institution har medeltida och därför katolska rötter. Efter reformationen diskuterades rollen det skulle ha i rättskipning. Principiellt ville man se att domkapitlet skulle ansvara för fall som handlade om gudstro medan världslig rätt skulle ta hand om brott mot människor. Detta gjorde att äktenskapet inte naturligt hamnade under domkapitlet, men historikern Malin Lennartsson påpekar att man valde att tillfälligt behålla äktenskapsfrågor under domkapitlets regi på grund av bristande erfarenhet i världslig rätt.²⁷

Resultatet blev att domkapitlet fram till skilsmässolagen 1734 hade mandat att behandla äktenskapsfrågor gällande när ett äktenskap kunde upplösas och när det ansågs börja. Även om skilsmässan sedan blev en sak för världslig rätt behöll domkapitlet uppdraget att utfärda skiljebrev i både trolovning och äktenskap.²⁸ Trots att domkapitlet inte hade rätt att förändra domen utan endast var sista instans i skilsmässoprocessen var det fortfarande nödvändigt att vända sig dit för att anses skiljd och kunna gifta om sig i framtiden.²⁹ Domkapitlet förde korrespondens med sockenpräster och kyrkoråd, vilket ledde till att alla äktenskapsmål på ett eller annat sätt hanterats i domkapitlet.³⁰

Äktenskapet

Äktenskapet sågs under 1800-talet som samhällets grund eftersom det var genom äktenskap som hushåll bildades.³¹ Det var alltså av största vikt att behålla en hög grad av äktenskap i landet. När det gäller egendom var den gifta kvinnan inte myndig, men mannen fick inte sälja hennes egendom utan att han samrått med maken.³² Grundvalen i den politiska diskussionen

²⁵ Marklund 2004, s. 24.

²⁶ Eriksson 2010, s. 201.

²⁷ Lennartsson Malin *I säng och säte Relationer mellan kvinnor och män i 1600-talets Småland*. 1999 Lund s. 33.

²⁸ Lennartsson. 1999, s. 37.

²⁹ Nylander, Ivar Studier rörande den svenska äktenskapsrättens historia. 1961. Uppsala s. 33–37

³⁰ Marklund 2004, s. 25.

³¹ Taussi Sjöberg 1988 s. 66.

³² Sjöberg, Maria *Kvinnors jord, manlig rätt; Äktenskap, egendom och makt i äldre tid*. 2001. Hedemora s. 74.

kring 1810 års äktenskapsförordning var att äktenskapet var grunden till ”förädling” och därför behövde skyddas men att ”villkoret för den moraliska förening, som utgör äktenskapet, är inbördes aktning”.³³ Rätten till ett lyckligt äktenskap och individens fria val blev starkare artikulerat med stöd i naturrätten. Med naturrättslig inspiration började även äktenskapet uppfattas ett ömsesidigt avtal under 1600 och 1700-talet.³⁴

Skilsmässan

Med reformationen upphörde uppfattningen att äktenskapet var ett ouplösligt sakrament och den lutherska idén om äktenskapet som ett botemedel mot synden kom att betonas. Denna mer dualistiska syn gjorde att skilsmässa uppfattades som möjlig från den som inte levat kristet. För kristna makar var upplösning omöjlig men om någon valt synden framför ett kristet leverne skulle den oskyldiga kunna skiljas. Detta gjorde att skilsmässa beviljades vid hor och övergivande.³⁵ Förutom dessa grunder erkände även Luther att världslig rätt hade rätten att bevilja skilsmässa på andra starka grunder.³⁶ För att förhindra att folk begick eller låtsades begå otrohet för att få skilsmässa beviljad räckte det inte med erkännande utan även vittnen krävdes och rättegångsprocessen kunde bli lång och pinsam när domarna skulle ta reda på som Taussi Sjöberg uttrycker det: ”detaljer ur parets mest intima liv”.³⁷

I 1810 års skilsmässoförordning blev dryckenskap, slöseri och våldsamt sinnelag formella grunder till skilsmässa, något Marklund relaterar till ”statsmaktens ökande strävan att förädla i stället för att bara kontrollera befolkningen”³⁸ Marie Lindstedt Cronberg har gjort en sammanställning av stegen som behövde tas för att få skilsmässa efter 1810 års skilsmässoförordning när det gällde osämja. Det inledande steget var – ofta flera – samtal med prästen. Om dessa inte gjort någon nytta kallades man inför kyrkorådet. Den felande maken kunde även stängas av från nattvarden. Om fortfarande ingen bättring skett skickades makarna till domkapitlet för ytterligare förmaning. Sedan, om domkapitlet gjorde bedömningen att paret inte kunde försonas, skickades makarna vidare till världslig rätt. Om de där efter böter inte enats dömdes de till

³³ Nylander 1961 s. 202 (citat från lagutskottets betänkande 10 aug 1809).

³⁴ Lindstedt Cronberg, 2009 s. 38-39.

³⁵ Taussi Sjöberg 1988 s. 40-42.

³⁶ Westermarck, Edvard. *Äktenskapets historia i dess huvuddrag*. 1927. Helsingfors s. 269.

³⁷ Taussi Sjöberg 1988 s. 48.

³⁸ Marklund 2004 s.136.

skillnad i säng och säte. När den tiden var slut kunde makarna ansöka om kunglig dispens för skilsmässa. Beviljades denna ansökte man hos domkapitlet om skiljebrev.³⁹ Rent praktiskt verkar anmälan till domkapitlet ha betraktats som ett första steg mot skilsmässa.⁴⁰

Fransk skilsmässolag under Napoleon tillät skilsmässa genom gemensamt beslut eller i fall av *grymhet*, dom som innebar nesliga typer av straff och äktenskapsbrott – med restriktionen att en kvinna endast kunde skiljas från sin man för otrohet om det skett i det gemensamma hemmet. I England kunde man före år 1858 endast skiljas genom en ”private act of parliament” vilket var både dyrt och långdraget och endast kunde grundas på en hustrus äktenskapsbrott. Detta grundades enligt Phillips på tanken att hustrun var makens egendom och att äktenskapsbrott var en ”violation” av makens exklusiva rättighet till sin hustrus kropp. En hustru däremot hade ingen äganderätt över sin make och kunde därför inte stämma sin make.⁴¹

Upplysningen – Nya idéer

Även om det debatterats om en svensk upplysning ägde rum står det klart att vissa idéer växte sig starkare under perioden. Bland dessa var värdesättningen av det vetenskapliga och empirin. Upplysningen öppnade även för kritik av kyrkan.⁴² För äktenskapets del innebar detta att det öppnades för ifrågasättande av kyrkans auktoritet i äktenskapsfrågor, åtminstone inom bildade kretsar.

En annan ny tanke var individualismen och den ökade respekten för individen. Om denna tanke verkligen fick genomslag har diskuterats då individen fortfarande uppfattades som en vit kristen man och man fortfarande förväntades ingå i både hushåll och släktskapskollektiv.⁴³ En större respekt för individen skulle kunna innebära ytterligare förstärkning i manlig dominans inom äktenskapet eftersom mannen skulle kunna argumentera för att osämjan var en inre angelägenhet för hushållet som inte överheten hade något med att göra. Lindstedt Cronberg kopplar samman den ökande mängden kungliga dispenser under den senare delen av 1700-talet

³⁹ Lindstedt Cronberg 2009, s. 54–55.

⁴⁰ Eriksson 2010, s. 236.

⁴¹ Phillips. 1988, s. 185, 227–228

⁴² Hedenborg, Susanna & Kvarnström, Lars. *Det svenska samhället 1720-2006 Böndernas och arbetarnas tid*. 3.uppl. 2009, Lund, s. 27–28, 33.

⁴³ Hedenborg & Kvarnström 2009, s. 29.

med den världsliga naturrättstanken och kritik mot bibelns inflytande i lagstiftning, samt med upplysningen.⁴⁴

Kyrkan

Inom teologin hade upplysningen fört med sig nya idéer vilka lett till diskussion i kyrkans egna led. Samtidigt strävade kyrkan efter att hålla sig så självständiga som möjligt från stadsmakten vilket blev problematiskt när kungen på 1780-talet började föra ”stadsabsolutistisk kyrkopolitik”.⁴⁵ Efter reformen 1809 öppnades för en möjlighet att inte närvara vid gudstjänst och nattvard.⁴⁶ Svenska kyrkan hade alltså vid 1820-talet förlorat ensamrätten på religionen, i alla fall bland de bildade och de religiösa väckelserörelsernas tid började lite smått. Exempelvis sågs under detta decennium Schartaus inflytande i väckelserna. Gustafsson sätter brytningsdatum för den gamla kyrkliga enhetens uppbrott vid laga skiftet 1827 eftersom det bröt sönder det ”kollektivistiska betraktelsesättet och det gamla sambandet mellan primitiv folktro och kyrklig sed”.⁴⁷

Det är alltså en kyrka i förändring och med minskat inflytande som kommer till uttryck i dokumenten. Frågan är huruvida denna politiska utveckling även speglas i diskurser kring kyrkan och religionens roll i äktenskapet. Historikern Alexander Maurits skriver att det utmärkande för den kyrkliga utvecklingen från 1700-talet och framåt är en försvagning av kyrkans ställning som en ”normgenererande samhällsinstans” vilket han menar öppnat för större inflytande från sekulära synvinklar.⁴⁸

Hustavlan

Inom den lutherska treståndsläran fanns en strikt struktur kring hur äkta makar skulle behandla varandra. Denna kunde finnas i hustavlan som ingick i den Lilla Katekesen som skulle finnas i

⁴⁴ Lindstedt Cronberg 2009 s. 70.

⁴⁵ Gustafsson, Berndt *Svensk kyrkohistoria*. 5. uppl. 1973. Stockholm s. 138ff, 162.

⁴⁶ Gustafsson 1973, s. 173–174.

⁴⁷ Gustafsson 1973, s. 180, 172.

⁴⁸ Maurits Alexander. *Den vackra och erkända patriarchalismen, den lundensiska högkyrklighetens präst- och mansideal*. 2011. Lund s. 33.

alla hushåll.⁴⁹ Malin Lennartsson skriver att hustavlan är utformad med fokus på lydnad och citerar följande avsnitt:⁵⁰

För gifta Qwinnor

Hustrorna ware sina män underdåniga, såsom sara war lydig Abrahe, och kallade honom Herra. Hwilkens döttrar i wordna ären, om i wäl giören, och icke ären så förfärada. 1. Pet. 3. v. 1,6.

Hustrurna ware sinom männom underdåniga såsom Herranom: Ty mannen är hustrones hufwud. Såsom nu Församlingen är underdånig Christo: Så skola ock hustrorna uthi all ting wara sinom männom underdåniga. Eph 5. 22&c.

Och tin wilje skal tinom manne undergiven wara: och han skal wara tin herre. 1. Mos B. 3. v. 16.

För gifta Män

I män älsker edra hustrur såsom ock Christus älskade Församlingen, och hafwer uthgifwit sigh sielf för henne: på thet han henne helga skulle. Så skola ock männerna älska sina hustrur, såsom sina egna kroppar. Then sina hustru älskar, han älskar sigh sielf. Ty ingen hafwer någon tijd hatat sitt egit kött, utan hållre föder och fodrar thet, såsom ock Herren Församlingena. Eph 5. v. 25

I män, boor när edra hustrur medh förnuft och gifwer thet qwinliga kärilet, såsom thet ther swagast är, sina ähro, såsom ock medarwingom til lifsens nådh. På thet edra böner icke blifwa förhindrade. 1 Pet. 3. v. 7.

I män älsker edra hustrur och warer icke bittre emot them. Col. 3. v. 19.

I detta citat kan man tydligt läsa att hustavlan anser att kvinnans uppgift är att lyda mannen medan mannens uppgift är att älska sin hustru. Eftersom denna text var så närvarande i människors liv ter det sig mycket rimligt att ett genuskontrakt skulle utformas utifrån dessa krav.

⁴⁹ Lennartsson 1999, s. 22.

⁵⁰ Lennartsson 1999, s. 23

Makarna och problemen

Det kristna äktenskapet och kärleken

Fall 1: Den 29:e november 1826 inkom en skrivelse om de oeniga makarna från prästen Anders Zetterström till domkapitlet i Lund gällande oenighet i äktenskapet mellan Ola Strichardson och Elna Olsdotter i Strö socken.⁵¹ I den inledande förklaringen till att skrivelsen skickats skriver pastor Zetterström att mannen är ”enfaldig och på alt sätt fogelig, men hustrun deremot motsatsen” samt att Zetterström enligt lagen ska hänvisa makarna till domkapitlet. Redan i inledningen har prästen alltså anknutit till två olika diskurser kring äktenskapet. Dels gällande hur de ideala makarna ska uppföra sig. Man bör vara enfaldig (troligtvis i den äldre betydelsen enkelhet⁵²) och foglig, vilket sätts i kontrast till hustrun som varken är det ena eller det andra. Vidare framställs en syn på hur ett osunt äktenskap ska hanteras. Prästen väljer alltså att inledande anknyta till en sinnelagsdiskurs för att förklara oenigheten mellan makarna. Detta kan man anknyta till idéer om hur en hustru ska vara och vem som är skyldig att hålla samman ett äktenskap. Zetterström väljer att direkt framhäva Olas goda egenskaper, medan hustrun sätts som motbild.

I sockenstämmoprotokollet uttrycks sedan idén att det för ett lyckat äktenskap krävs att man kan leva tillsammans i ”sämja och kärlek” och ”en stilla och christelig sammanlefnad”. Här framkommer synen på känslor och synen på kristendomens roll i äktenskapet. Genom att en känslodiskurs anknyts till den kristna, blir bilden att det goda kristna äktenskapet består av lugn, sämja och kärlek.

Under den senare delen av 1700-talet blev kärleken viktigare i synen på äktenskapet medan materiella förhållanden förlorade mark. Kärlek och tillit blev grunden i det goda äktenskapet. Äktenskapsbandet blev alltså på så sätt ett ”moraliskt och känslomässigt” och inte endast religiöst band.⁵³ Att en präst då betonar kärleken inom det kristna äktenskapet visar tydligt hur man kunde kombinera olika diskurser för att få fram sitt budskap. Zetterström, i rollen som präst, vill

⁵¹ LLA Lunds domkapitels arkiv FIIf :114 år 1826 (inkommet till domkapitlet 29 nov).

⁵² Svensk etymologisk ordbok 1922 ”enfald”.

⁵³ Lindstedt Cronberg 2009, s. 75.

se kristendomen som grunden till äktenskapet men anknyter samtidigt till en samtida föreställning om kärlek.

Marklund betonar den äktenskapliga kärleken som något tillhörande den goda hustrun.⁵⁴ Här har Zetterström inte valt att tillskriva den äktenskapliga kärleken någon part, istället markerar han att det är något som tillhör båda parterna att förverkliga. Vidare anknyts till ytterligare en kristen äktenskapsdiskurs då Zetterström skriver att församlingen ska be för makarnas äktenskap. Här kommer även äktenskapet som en kollektiv angelägenhet fram. Prästen anser att ett äktenskap i hans församling är så viktigt att behålla, att det finns ett behov av att få lokalsamhället involverat. Det är dock samhället i egenskap av kristet samfund som kallas för att hjälpa. Detta framgår tydligt igenom dels den typ av handling som ska hjälpa – bönen, och dels genom att Zetterström kallar gruppen för församling – en religiös grupp. Den kristna diskursen återkommer när makarna får höra att det är syndigt att leva i osämja.

Icke allenast huru ett sådant lefverne är syndigt, utan ock skadeligt för dem sjelfva, emedan icke allenast deras husliga sällhet rubbades, utan det kunde ock hafva olyckeliga följder, som kunde sträcka sig utom tidens gränser, emedan ett sådant lefverne hindrar både bönen och en sann Gudsfruktan.

Zetterström markerar att synden i att leva i ett oharmoniskt äktenskap kan ha konsekvensen att de båda makarna hamnar i helvetet. Detta framförs genom tanken att det är omöjligt att vara sant troende om man inte kan leva i ett kristet äktenskap eftersom det hindrar bön och gudsfruktan. Genom att kontrastera mannens ”hjärtans önskan” att hans hustru skulle ”blifva stilla i hans hus, sköta deras lilla hushåll och deras barn” med Elnas totalvägran, framställs hon som oresonlig.

Lindstedt Cronberg ser begreppet ”osämja” som ett tecken på att båda makarna ges skuld i oenigheter. I hennes undersökning där det gäller fall av misshandel inför Lunds domkapitel beskrevs dessa nästan uteslutande som osämja. Vidare belyser hon att kvinnorna – även om männen uppmanades sluta misshandeln – uppmanades att inte frammana konflikter utan anstränga sig för att vara lydiga, omtänksamma och vänliga. Detta ser Lindstedt Cronberg som ett

⁵⁴ Marklund 2004, s. 234.

tecken på att det var kvinnans lott i äktenskapet att bevara sämjan vilket skulle skapa ett trivsamt och fredligt hem.⁵⁵

Applicerar man denna slutsats på det aktuella fallet är Elna inte endast oresonlig, hon går emot kvinnans uppgift och natur i äktenskapet. Här är det Ola som har känslor med sin ”hjärtans önskan” och han blir på så sätt den oskyldige parten i den äktenskapliga osämjan.

Elna framställs som en ännu onaturligare hustru genom att det framhölls att Ola inte ”med sin förra hustru förde ett elackt lefverne”. Det finns alltså en föreställning att den som klarat av ett äktenskap klarar av ett andra och därför – om inte tydligt skyldig till oenigheten, uppfattas som oskyldig om nästa äktenskap inte fungerar lika bra. Något ovanligt är att prästen vidare bifogar ett brev där han skrivit att han önskar att de båda makarna fick skiljas. Han anser att maken är i en svår situation när ingen tar hand om varken honom, barnen eller hushållet. Prästen har här tagit på sig rollen som ansvarig för ordningen i lokalsamhället och för familjemedlemmarnas bästa, framför sin roll som den religiösa representanten. Trots att kyrkan moraliskt var emot skilsmässa förutom vid speciella fall⁵⁶ väljer han att be domkapitlet om att låta makarna skiljas, så att mannen inte ska behöva sitta i ett hem som ingen tar hand om medan han arbetar hårt.

Skrivelsen från Zetterström illustrerar tydligt hur prästens två roller ibland kunde bli ideologiskt problematiska. Inom den kyrkliga diskursen handlar det om att skapa ett fungerande kristet äktenskap. Prästen ser även, som en praktisk man med ansvar för församlingsmedlemmarnas bästa, när ett äktenskap är ohållbart. Mannen sitter med hem och barn i en omöjlig situation, och prästen kan då inte låta bli att bifoga sin önskan om att makarna skulle få skiljas, i ett försök att förbättra mannen och barnens situation. Att han ursäktar sig för att han gör detta, visar att han själv är medveten om det problematiska i att uppmana domkapitlet till att förordna skilsmässa.

Fall 2: När prästen skriver om äkta makarna Ola Ljungman och Cathrina Malmgrens oeniga samlevnad⁵⁷, inleder han med en diskussion av deras kristendomskunskap. Prästen finner att makarna kan läsa innantill försvarligt men att ”begreppet befinnes [...] vara svagt”. Att en god

⁵⁵ Lindstedt Cronberg, 2009 s. 171–172.

⁵⁶ Taussi Sjöberg 1988, s. 41–42.

⁵⁷ LLA Domkapitlet i Lund FIIf:110 år 1822, inkommit 2 juli.

samlevnad samtidigt sågs som en kristlig sådan har redan tagits upp i fall 1 men i fall 2 anknyts kristendoms-kunskap direkt till förmåga att bedriva ett gott äktenskap. Prästen menar alltså att det behövs god kunskap om religionen för att ha ett gott äktenskap.

Själva, berättar han, anser de båda den andre vara skulden till oenigheten. Han berättar dock inte vad mannen anklagat sin hustru för, utan säger endast att han själv inte har någon kunskap om huruvida detta är sant. Prästen bedömer alltså att mannens ord inte ensamt räcker för att göra hans anklagelse legitim. Att han personligen sett det kvinnan anklagar sin make för gör att han däremot tar upp detta. Att brist på kristendoms-kunskap samtidigt gör de båda makarna mindre trovärdiga i prästens ögon är en möjlig förklaring till valet att inte framföra båda siddornas argument. Mannens sinne är, skriver han, ”förfärligen våldsamt och häftigt” och han jämför mannens oförmåga att kontrollera sig med den ”druckne”. Mannen dricker inte men har trots detta alltså alla de samhällskadliga egenskaper som associeras med den druckne mannen. På så sätt blir han delvis mer klandervärd än den som blir ociviliserad efter att ha druckit då det är hans personlighet som är lik den last som samhället vill bli av med. Å andra sidan klandrar prästen frun för att hon inte framfört sin klagan med den ”saktmodighet och enfald, som stämplar det samvetet och oskulden”. Han avslutar med att åter nämna sina försök att uppmana dem till ”christelig sammanlevnad”.

Fall 3: Prästen förklarar sin vägran att sända prästbetyg till hustrun Elna Jönsdotter, som lämnat sin man, med att de äkta makarna aldrig genomgått den varningsgrad som krävs utan endast flyttat isär.⁵⁸ Han talar om att alla andra makar som inte kan ”lefva i sänja och kärlek” annars skulle kunna flytta isär utan att berätta det. Prästen framställer här alltså äktenskapet som en gemensam angelägenhet där acceptans av ett oacceptabelt beteendes skulle leda till att andra i socknen skulle göra detsamma.

Även om mannen förlorat förmögenheten genom dryckenskap och är ”krympling” och därför inte kan försörja sin maka, ser prästen fortfarande att ”hennes stridiga sinne äfven torde vara en verkande orsak”. Detta innebär att prästen visserligen markerar att mannen är en dålig hus-hållare och därför inte uppfyller sin roll i äktenskapet, men att hustruns sinnelag trots detta är viktigt nog och att det utgör en del i de äktenskapliga problemen. Detta leder till spekulationen

⁵⁸ LLA Domkapitlet i Lund FIIIf:112 år 1824, inkommit 8 augusti.

att prästen anser att makens drickande, vilket orsakade förlusten av pengarna, i sin tur orsakats av hustruns sinnelag. Rimligtvis skulle prästen annars inte anse att det kunde vara hustruns fel, eftersom mannen visat sig totalt oförmögen att försörja hushållet.

Fall 4: Pastor Landergren skriver i sitt brev till domkapitlet⁵⁹ att han önskar att de oeniga makarnas samlevnad förbättras ”då de icke blifva nekade att få begå Herrens Hel:a Nattvard”. Här anknyts än en gång kristendomen till äktenskapet. Genom att bli nekade nattvarden på grund av att de lever i ett oenigt äktenskap markeras att detta är syndigt. Samtidigt utesluts makarna ur den kristna gemenskapen genom att förbjudas nattvard, så äktenskapet blir verkligen en angelägenhet för hela församlingen. I det bifogade kyrkorådsprotokollet står att bägge makarna var ”begifne på ett öfwrflödigt brännvinsupande”. De uppmanades till en ”christelig sammanlefnad” och att de skall sluta med de ”laster” som har ”svåra följder” för dem själva och samhället. Här relateras ett olyckligt äktenskap till den samhällseliga nyttan. Än en gång blir alltså äktenskapet något som inte är en privat angelägenhet utan en angelägenhet för samhället. Maken lovade bättring men hustrun erkände inte något felaktigt beteende från sitt håll. Detta leder till att hon blir den felande parten i samtalet och i förlängningen även äktenskapet. Efter att ha blivit kallade till domkapitlet skickar makarna ett brev där de skriver att de inte själva begärt skilsmässa och därför inte förstår varför de kallats. Vidare anklagas prästen för att ha lagt näsan i blöt, och makarna hävdar att det handlat om ett privat gräl som redan är löst. För dem är alltså göromålen i deras äktenskap privata och de anser inte att prästen legitimt kan lägga sig i deras eventuella problem.

Fall 5: När prästen ska förklara två oeniga makars⁶⁰ anledning till osämjan inleder han med att berätta att ”hvarken otrohet eller dryckenskap gifvit anledning” till bråket. Här definierar prästen snabbt de problem han anser vara legitima, eller vanligast, för ett oenigt äktenskap. Det är istället bådas ”lättja sinnelag” men i ”synnerhet hustrun” eftersom hon är ”oförsonlig” och vägrat mannens erbjudanden om förlikning. Hon har även ”öfvergifvit deras gemensamma hus”. Det blir därför, trots att även mannen har ett sinnelag präglat av lättja, kvinnan som skuldbeläggs. Hon har flyttat, och alltså helt övergivit sina förpliktelser som hustru, och hon vägrar enas med maken trots erbjudandet vilket gör henne oförsonlig.

⁵⁹ LLA Domkapitlet i Lund FIIf:113 år 1825, inkommit 17 februari.

⁶⁰ LLA Domkapitlet i Lund FIIf:114 år 1826, inkommit 18 augusti.

När det gäller den kristna diskursen har alltså äktenskapet framställts som en kristen angelägenhet. Man talar i flera fall om en ”christelig sammanlefnad” som idealet för det goda äktenskapet. Vidare har ett dåligt äktenskap framställts som en synd, där hotet om helvetet varit närvarande dels genom att nattvarden vägrats och dels genom mer eller mindre direkta hot. Äktenskapet har i såväl kyrkligt som världsligt sammanhang blivit en angelägenhet för lokalsamhället. I sinnelagsdiskursen framkommer tanken att hustrun ska vara foglig och inte envis eller oförlåtande. Ingen av makarna ska vara präglad av lättja. Ett våldsamt sinne hos en man sågs som en legitim anledning till osämja, men ett stridigt sinne hos en hustru kunde då vara den utlösande faktorn i mannens problem. Genom att tala om tidigare lyckade äktenskap framkommer även idén att ett äktenskapsanpassat sinnelag skulle finnas. Eftersom maken klarat av ett tidigare äktenskap skulle hans sinnelag vara anpassat till äktenskapet samtidigt som hustrun inte kan peka på liknande erfarenhet. På så vis handlar äktenskapet inte om två individer vars personligheter måste fungera ihop utan snarare om en föreställning att det finns en uppsättning egenskaper som gör personen kapabel att ha ett gott äktenskap. Behovet av kärlek i ett lyckat äktenskap framkommer också. Det genuskontrakt som skymtar fram i diskussionerna är tanken om kvinnans roll i äktenskapet som görs klart i fall 1 när Ola önskar att hans hustru kommer hem och tar hand om hushållet och barnen. Detta utvecklas sedan av prästen till att inkludera att även ta hand om maken. Maken i sin tur förväntas också ta hand om hustrun, vilket han inte lyckas med i fall 3.

Horsbrott och att leva i osämja

Äktenskapsskillnad på grund av hor har en lång historia i Sverige. Även om kanonisk lag inte tillät skilsmässa så tilläts separation på grund av äktenskapsbrott. Efter reformationen tilläts, utifrån bibliska grunder, skilsmässa vid hor och övergivning. Idealet var dock att den oskyldige maken förlät den otrogne, men om detta inte kunde uppnås utfärdades skiljebrev.⁶¹

Fall 6: Den 4:e april 1826 skickade Samuel Berling in en skilsmäsoansökan med bifogat domboksprotokoll från kämnärsrätten i Kristianstad till domkapitlet i Lund.⁶² Anklagelserna gäller hustruns otrohetsbrott. Bland vittnesmålen om begånget lägersmål finns en passage om

⁶¹ Nylander 1961, s. 12–16.

⁶² LLA Lunds domkapitels arkiv FIIf:114 år 1826, 4:e april.

hur fru Berling även hittades samtalandes med samme man ”både enskildt och i sällskap med andra”. Detta kan antingen tolkas som att en god maka inte skulle vistas i enrum med en annan man eller samtala för tydligt med en utvald man. Det kan också tolkas som att vittnet i fråga ville berätta allt som var det minsta suspekt i fru Berlings beteende gentemot mannen hon anklagats för att ha varit otrogen med. Det innebär i så fall, att enskilt samtal fortfarande ses som suspekt, men inte att det är omöjligt för en god maka så länge inga andra anklagelser görs.

Hustrun erkänner sitt brott och de båda makarna kunde komma överens om bodelning i skilsmässan, men gällande deras gemensamma barn uppstod konflikt. Båda föräldrarna ville ha hand om sonen. Berling tyckte sig ha närmsta rätten ”såsom fader” men även då han kunde orda skolgång åt sonen. Fru Berling tyckte att hon skulle få sonen, då hon hade fått löfte om att kunna flytta till släktingar, och hon kunde uppfostra barnet själv. Att hon trots att ha erkänt horsbrott tycker sig vara berättigad till barnets uppfostran argumenterar hon för med orden ”för Barnet bäst pasande”. Fru Berling separerar alltså sin position som felande maka från den som moder. Hon anser att hon som moder fortfarande kan ta hand om barnet, och att hon ska vara berättigad till detta, trots att hon själv erkänt sig som en dålig maka genom att erkänna sitt horsbrott.

I den avslutande delen före utslaget i domen befäster Berling att han inte kan förlåta sin hustru, att varken hustrun eller den andre mannen ”plicktadt för hor eller Lägersmål” och att han och frun inte ”haft samlag med hvarandra sedan hennes nu varande hafvande tillstånd blef vitterligh” samt att han inte var far till fostret. Sexualiteten kopplas här starkt ihop med ett *fungerande* äktenskap. Samtidigt var det nödvändigt för den oskyldige maken att inte ha haft samlag med maken efter att ha blivit medveten om horsbrottet för att bli medgiven skilsmässa.⁶³

Under utslag tas först upp att Berling slagit sin fru ”hvaraf hon fådt ett blodvite”. Trots att detta verkar ursäkta hustruns beteende till en viss grad, formuleras ändå hennes lämnande av hemmet skarpt: att hon ”egenvilligt öfvergifvit sin Man och rest från både hus och hem” varefter hennes erkända horsbrott direkt tas upp. Den rättsliga diskursen fäster alltså större vikt vid trohet inom äktenskapet och hustruns plats i hemmet, än att hon skulle ha blivit slagen. Detta går i linje med både Erikssons och Lindstedt Cronbergs slutsatser kring misshandlade kvinnor. Lindstedt

⁶³ Nylander 1961, s. 20.

Cronberg drar slutsatsen att kvinnan skuldbelades om hon lämnat sin misshandlande make, och Eriksson finner att även en våldsutsatt hustru förväntades bemöta maken med ”fördragsamhet, kärlek och lydnad” och att hon, ifall hon vägrade, sågs som en ”dålig hustru” och därför förtjänt av våldet.⁶⁴ Däremot döms även Berling till böter för ”slag och åkommor” vilket indikerar att domstolen ändå inte ser misshandeln som acceptabel.

Rätten ansåg att Berling var ”berättigad framför Modren” att ta hand om sonen. I det här fallet var alltså fru Berlings ställning som dålig maka viktigare än hennes roll som moder. I den rättsliga diskursen sågs alltså faderns ställning som starkare. Det kan delvis bero på att fadern även visade en plan på hur barnet skulle tas om hand och få skolgång, medan modern endast hade fått ett löfte om att flytta till släktingar. Att hon skulle bo med släktingar, kombinerat med hennes graviditet, gjorde troligtvis att hennes alternativ inte verkade lika stadigt som faderns. Samtidigt är Berling endast berättigad framför modern han är inte berättigad såsom fader. Detta tyder på att man inte anser det helt självklart att fadern har rätten till sitt barn. Att välja att framföra att han får rätten framför modern markerar istället att han, efter att båda föräldrarnas situation övervägts, är den lämplige föräldern, inte att det var en självklarhet från början. Eftersom lagstiftningen sade att barnets vårdnad, ifall makarna inte själva kunde komma överrens, skulle gå till den oskyldiga parten om inte denna person visades olämplig visar fru Berlings krav på vårdnaden om sitt barn att hon anser sig vara mycket lämpligare än fadern eller att hon åtminstone hoppas kunna övertala domstolen om sin lämplighet.⁶⁵

Fall 7: Den 6 mars 1826 inkom dokument som Matts Håkansson och Anna Jönsdotter skickat in till domkapitlet.⁶⁶ Inledningsvis berättas att de varit gifta i två år och hade en fortfarande levande dotter. Att denna information ges tidigt tyder på att den ses som relevant för utfallet i de senare diskussionerna. Dels har Anna då fått rollen som moder och dels kan man tänka sig att barnet ska skyddas vid en eventuell skilsmässa. ”Anna säger att Matts Håkansson beskyllt henne för otrohet i äktenskapet” något hon nekar till. Sedan berättar hon att mannen ”slagit och burit våldsam hand [p]å henne” med horsanklagelserna som ursäkt. Matts anser alltså att han har rätten att slå sin fru om hon är otrogen – något vi även såg i fall 6 ovan. Anna däremot

⁶⁴ Lindstedt Cronberg 2009, s. 135–137, Eriksson 2010, s. 331.

⁶⁵ Nylander 1961, s. 40–41.

⁶⁶ LLA Lunds domkapitel FIIf:114 år 1826 skickat 6 mars.

verkar vara av den bestämda uppfattningen att maken *inte* har rätten att slå henne. Detta följer de idéer som Marklund hittat i den nya strömningen från statliga myndigheter under början av 1800-talet, alltså en typ av ”nypatriarkalism” som gick ut på en mer välmenande faderlig inställning och uppfostran istället för tukt och husaga i husbonderollen. Marklund tar vidare upp att kyrkorådsprotokoll i Uppland tyder på att allmogen började bli mer negativt inställd till hustrumisshandel under perioden.⁶⁷

Till sitt försvar berättar Anna vidare att hon varit gift med en annan man i åtta år och att ”under berörda äktenskap har aldrig någon osämja uppstått”. Hon fick under äktenskapet två barn med honom, även om båda senare dött. Här kombineras två typer av äktenskapsdiskurser. Den första handlar om idén att ett tidigare lyckat äktenskap gör maken mer kvalificerad, och att det därför är troligare att den personen är oskyldig till osämjan i det nya äktenskapet. Det blir även en anknytning till en sinnelagsdiskurs där Anna genom att åberopa sitt lyckade äktenskap, visar att hon har ett sinnelag som lämpar sig för äktenskap. Att denna strategi återkommer, tyder på att det var en fungerande sådan. Anna påpekar även längden på det föregående äktenskapet, något inte Ola i fall 1 gjorde. Genom denna strategi drar Anna alltså både in sin roll som moder, och en förhistoria med ett lyckat äktenskap, som argument för varför hon skulle vara oskyldig till den osämja som rådde i hennes nuvarande äktenskap. Anna tar alltså sin ställning som moder allvarligt, och att hon markerar detta två gånger tyder på att moderskapsdiskursen var stark inom äktenskapet. Maken inleder sin anklagelse med att han ”ofta erfarit att hon sökt och varit i samtal med honom [drängen]”. Här framkommer samma idéer som i makarnas i fall 6. Matts anser att hans hustru inte har rättigheten att vara i samtal med en annan man, inte ens med någon som arbetar på gården, och som mycket väl kan ha varit tillfrågad att hjälpa till med något. Att enskilt samtal även här, där legitima anledningar till samtal mycket väl kan finnas, ses som något suspekt, gör uppfattningen tydligare än i fall 6 där enskilt samtal torde tyda på en personlig relation.

Matts ”betygar” även att han inte varit våldsam mot henne men att han ”fattat tag i henne och kullslagit henne på golfwet”. Även Matts anser alltså att hustrumisshandel inte är acceptabelt, men han drar gränsen för vad som är misshandel annorlunda än vad Anna gör. Lindstedt

⁶⁷ Marklund 2004, s. 61–62.

Cronberg diskuterar mannens rätt att aga i svensk lagstiftning under perioden. Mannens rätt att ”näpsa” hustrun för begånget brott togs bort ur lagen 1734, men endast grövre våld var straffbart. Samtidigt visar hon att man valde att hänvisa makarna vidare till kyrkans moral. I praxis sammanfattar hon situationen med att frun förväntades lyda sin make. Om hon inte vänligt kunde övertala mannen att ändra sig, skulle hon foga sig, och gjorde hon inte det kunde mannen bestraffa henne som ”motspänstig”. Detta ansågs då legitimt och var därmed inte straffbart förrän han översteg de ”naturliga gränserna”.⁶⁸ Att slå någon till golvet översteg alltså inte i Matts mening de naturliga gränserna. Vidare hade han en anledning grundad på att ”hon har ett så häftigt sinnelag att han aldrig kunnat från sina arbeten hemkomma till henne utan att befara obehagliga uppträdanden”.

Maken anknyter i sin argumentation till flera diskurser. Dels förväntar han sig komma till henne utan att utsättas för obehagligheter. Matts anknyter på så sätt till idealet om den tillgivna hustrun. Marklund argumenterar att *den tillgivna hustrun* ersatte *den lutherske husbonden* i början av 1800-talet.⁶⁹ Vidare kopplar Marklund detta till den politiska förändringen i och med införandet av en konstitutionell monarki. Det blir mer korrekt med en tillgiven hustru, än med en enväldig man som styr i huset. Mannens kön kopplades även av myndigheten ihop med hetsigt lynne och tvång.⁷⁰ Matts däremot anknyter både till idealet om den tillgivna hustrun och till sin rätt som den lutherske husbonden att näpsa sin fru när hon inte uppför sig. Det är alltså, till skillnad från vad Marklund finner hos myndigheterna, inget problem för maken här att kombinera de båda idealen. Att det handlar om hemkomsten efter arbete gör att Matts anknyter till arbetsdiskursen inom äktenskapet. Marklund drar slutsatsen att mannens förmåga att arbeta var ”fokalpunkten” när disharmoniska äktenskap undersöktes av myndigheterna i Uppland.⁷¹ För Matts var det faktum att han kunde arbeta och på så sätt försörja sin familj, alltså ett bevis på att han var en bra make. Han visar på detta sätt att han uppfyller sin del i det kontrakt man kan tänka sig mellan makarna.

Matts tar även upp som argument att Anna ”flyttat ifrån honom”. Som i fall 6 tycks detta vara sett som ett bra argument för att hustrun inte uppfyller sin plikt. Att han vill ”gera emottaga

⁶⁸ Lindstedt Cronberg 2009, s. 44–47.

⁶⁹ Marklund 2004, s. 76.

⁷⁰ Marklund 2004, s. 80–81.

⁷¹ Marklund 2004, s. 109.

Anna Jönsdotter i sitt hus; och med henne sammanlefwa, såsom en rättskaffens man såwida hon will bortlägga sitt onda sinnelag och med honom lefwe på ett beskedligt och fredligt sätt” gör att han kan sätta sig på den rättmätiga sidan. Matts ser alltså bostaden som sitt hus vari hustrun får bo om hon följer de regler han har. Att Matts ser huset som sitt att disponera, är något som även Marklund finner bland lokalbefolkningen i Uppland. Där kopplar Marklund det till husbondens slutgiltiga ansvar både ekonomiskt⁷² och moraliskt över huset och med en bondeideologi om självständighet och lokalt självstyre.⁷³ De båda makarna blir förmanade att ”med hwarannan sammanlefwa som christna makar” och om de inte lovar att göra detta utan fortsätter att bo isär – något som skylls på hustrun då hon flyttat, blir de skickade till domkapitlet för ytterligare förmaning. Sist kommer här fram ännu en bild av äktenskapet som en kyrklig angelägenhet.

Sammanfattningsvis kunde man alltså i dessa fall se att idén om ett äktenskapligt sinnelag återkommer. I båda fallen framkommer tanken att det skulle vara opassande för en gift kvinna att vistas i enrum med en annan man, eftersom det misstänkliggjorde henne för otrohet. Otrohet sågs, i alla fall ur makens synvinkel, som legitimerande för våld mot hustrun. I fall 7 kan man utläsa att hustrun anser att maken inte har rätten att misshandla henne. Vidare blir mannen i fall 6 bötfälld för att ha slagit sin fru, trots att hon bevisats otrogen. Även maken i fall 7 markerar att han inte misshandlat sin fru. Han är noggrann med att framställa våldet som en legitim tillrättavising av en motspänstig hustru från en make, som genom sitt arbete uppfyller sin del i genuskontraktet.

Moderskap framställs som viktigt från hustruns perspektiv i fall 7, hon framhåller där sin ställning som moder trots att två av barnen dött. Även hustrun i fall 6 anser att hennes roll som moder är viktig. Hon separerar dock den goda hustrun och den goda modern, och vill hävda att hon kan vara en god moder trots att hon, genom horsbrottet, bevisats vara en dålig hustru. Även om denna tankegång inte följs av rätten, visas dock att fadern inte hade självklar rätt till barnet. Moderskapet sågs på så sätt tillhöra en del av det äktenskapliga genuskontraktet, både som försvar vid andra problem, och i en förlust av privilegiet när man påvisas som olämplig partner. Huset framställs som mannens ansvar. Han har rätten att bestämma villkoren för att bo där,

⁷² Marklund 2004, s. 124–129.

⁷³ Marklund 2004, s. 84–85.

medan hustrun, som vägrar återvända, framställs som den felande parten. I termer av genuskontrakt blir detta alltså att hustrun förväntas stanna i hemmet och följa mannens regler, något som kvinnorna själva inte verkar acceptera.

Galenskapens tragiska följder

Fall 8: Den 7 augusti 1825 inkom en skiljebrevsansökan från Håkan Fogel till domkapitlet i Lund.⁷⁴ Här kan läsas att han ville skiljas sedan hans hustru ”råkat i [...] galenskap” som inte hade botats trots att hon befunnit sig på mentalsjukhus⁷⁵ under de sju tidigare åren. Hustruns galenskap bestod av ”raseri” och ursinne; ett konkret exempel var att hon framför flera vittnen skulle ha sprungit ut ur huset i endast underkläder skrikande.

Huruvida vansinne skulle vara ett giltigt skäl för att skilja sig blev omdebatterat inför den nya äktenskapsförordningen 1809. Huvudargumentet mot skilsmässa var att den vansinnige var ”oskyldig till sin sjukdom”. Därför infördes kravet att det skulle ha varit en långvarig galenskap och inget som var övergående.⁷⁶ Det är alltså en relativt sett ny och omdebatterad lag som Fogel vill få gehör från. Hustrun hade varit galen i åtta år och hade alltså blivit galen sju år efter att lagen trätt i kraft.

Diskussionerna vid revolutionsriksdagen 1809–1810 gällande förändringar i skilsmässolagstiftningen har av Lindstedt Cronberg analyserats med avseende på det politiska samtalet om äktenskap. I hennes analys framkommer att målet med den nya lagstiftningen var att ingen skulle vara bunden för livet vid en moralisk klandervärd person. Fokus låg alltså på makarnas ära i samhället och egentligen inte på den privata samlevnaden.⁷⁷ Detta innebär att galenskap inte naturligt föll under den här kategorin. Å andra sidan betydde galenskap, speciellt i ett fall där kvinnan inte kunde bo i hemmet, att hon inte klarade av att utföra de uppgifter som förväntades av henne inom äktenskapet. I inledningen till betänkandet från lagutskottet gällande skilsmässoreformen definierades äktenskapet som ”grundvalen för alla ’goda seder och sam-

⁷⁴ LLA Domkapitlet i Lund FIIIf:113 år 1825, inkommit 7 augusti.

⁷⁵ Ordet hospital används som beskrivning.

⁷⁶ Nylander 196,1 s. 202–205.

⁷⁷ Lindstedt Cronberg 2009, s. 73–74.

hällsdygder””.⁷⁸ Samhället såg äktenskapet som grunden för alla livets viktiga funktioner och alltså som samhällets ekonomiska grund.⁷⁹ Detta gjorde att en kvinna, som inte kunde utföra dessa funktioner, gjorde äktenskapet svagt, vilket i sin tur skadade samhället.

Punkterna som tas upp för att argumentera emot skilsmässan i fall 8 är att mannen använde och sålde hennes ”obetydeliga tillhörigheter” och att hon ”oroat sig” över detta så pass mycket att mannen misshandlade henne. Vidare skulle mannen ha tagit hennes kläder och förbjudit henne att arbeta. Hustrun har alltså oroat sig över att mannen sålt hennes tillgångar och kvinnan som berättade om detta (hustrun var inte närvarande) anser att det är legitimt att oroa sig över sådant. Det betyder att hon ansåg att hustrun hade rätten att vara delaktig i ekonomiska beslut som mannen fattat i äktenskapet. Att hustrun alltså oroade sig, skulle också kunna indikera att hon kände ansvar för familjens ekonomiska situation. Mannen däremot, skulle i denna argumentation, i sin roll som husbonde, finna hustruns oro felaktig och därför misshandla henne. Hustruns vilja att arbeta pekar på att hon inte helt följde tanken om mannen som brödvinnare och hustrun som ansvarig för hemmet. Det framkommer i vittnesmålet att den åsyftade typen arbete var utanför hushållet. Att ta hennes kläder är ett tvångsätt för att hindra hustru från att arbeta och därigenom inte lyda mannen. Trots att vittnet berättade att hon personligen inte sett kvinnan bestulen på kläder, tyckte hon ändå att det var viktigt nog att ta upp. Det indikerar att hon inte ansåg mannens handlande vara berättigat.

Att vittnet så noga berättar allt detta stannar troligtvis från kontroversen gällande skilsmässa i fall av galenskap. Utöver de tidigare nämnda kraven, framhölls även i lagstiftningen kravet att galenskapen inte var orsakad eller påskyndad av den friske maken.⁸⁰ Detta betyder att vittnet ansåg situationen så allvarlig att hon tog upp den i sitt vittnesmål i en undersökning gällande om mannen orsakat sin hustrus galenskap, då brev från både läkare och hospitalet redan etablerat att kvinnans galenskap var obotlig. Ett beteende som var allvarligt nog att möjligtvis driva sin hustru till galenskap hör definitivt inte till normen inom äktenskapet.

Detta blev dock inte hörsammat av domstolen som dömde till skilsmässa. En tolkning av utslaget kan vara att inga av dessa saker skulle ha någon vikt i domen. En annan mer logisk

⁷⁸ Marklund 2004, s. 135.

⁷⁹ Taussi Sjöberg 1988, s. 66.

⁸⁰ Nylander 1961, s. 213.

tolkning är att dessa punkter visserligen var av intresse för att avgöra målet, annars hade vittnena troligtvis inte framfört dem, men att mängden vittnen som sade att maken behandlat sin hustru väl, och att hon uppfört sig irrationellt, var fler och säkrare. Exempelvis markerade kvinnan som berättade om arbetsförbudet, att detta var något hon hade hört hustrun själv berätta, och att hon själv inte bevittnat något. Följer man den argumentationen blir det självklart att skillnad döms till en make vars hustru blivit oförklarligen galen, medan han själv behandlat henne som en god make bör.

Här framkommer tanken att mannen hade kunnat framkalla galenskapen, och diskursen om den tyranniske husbonden framträder på så sätt. Tanken från kvinnligt håll, att man hade rätt till insyn i makens ekonomiska handlande och även rätten till att arbeta, framkommer genom frågan om det var möjligt att makens påstådda misshandel kunde ha orsakat galenskap. Tanken att mannen inte fick slå sin fru framkommer alltså också igen. Att det var möjligt att skiljas från sin galna maka berodde på att myndigheterna såg att den galna inte kunde uppfylla sin andel i äktenskapet och alltså att det äktenskapliga genuskontraktet på så sätt brutits.

Den druckne mannen och problem i hushållningen

Fall 9: Den 23 november 1823 kom Johannes Ahlbergs ansökan om skiljebrev in till domkapitlet.⁸¹ Häri beskrivs hustruns ”böjelse för fylleri och dryckenskap”. Det uttrycktes även att hon ”låtit” sin begivenhet till att dricka ”taga öfverhand”.

I sin undersökning finner Eriksson att oenighet i äktenskapet ofta sammankopplas med alkohol – utifrån hennes perspektiv manlig alkoholism. Samtidigt kopplades denna i politisk diskurs ihop med de lägre klasserna, ett samband som inte finns i Erikssons studie.⁸² Även Marklund har diskuterat dryckenskap, och framhåller det som en manlig last. Inom den offentliga diskursen hölls dryckenskap fram som den huvudsakliga anledningen till, och formen av, äktenskapliga problem.⁸³ Att hustrun alltså drack gjorde att hon direkt döms som utövare av en av de värsta samhällslasterna. Samtidigt tar hon på sig en onaturlig roll i äktenskapet med den, som det ansågs, huvudsakligen manliga lasten.

⁸¹ LLA Domkapitlet i Lund FIIIf:111 år 1823, inkommet den 23 november.

⁸² Eriksson 2010, s. 327–328.

⁸³ Marklund 2004, s. 273.

Vidare skulle hon ha fört ”en högst oordentlig och till ursinnighet gränsande lefnad inom huset”. Genom att använda ordet ursinne anknyts här till den typen av galenskap som setts i fallet ovan där hustrun var ursinnig. Det gör alltså hustruns supande så allvarligt att det är på gränsen till galenskap.

Inom ”sitt hus” förde hon ”en ytterst oordentlig och våldsamt lefnad”. Genom att markera att huset tillhör hustrun läggs här ansvaret på misshushållningen direkt på henne, tvärt emot vad Marklund funnit hos de uppländska myndigheterna. Enligt Marklund såg myndigheterna hushållningsproblem som underställda husbondens ansvar, och det var snarare mannens ekonomiska ”duglighet” som ifrågasattes. Detta ”eftersom alla äktenskapliga problem i slutändan förde tillbaka till hans position som husets överhuvud och ansikte utåt”.⁸⁴ Marklund finner att även kvinnor anklagas för att vara dåliga hushållare, men att detta uppifrån huvudsakligen behandlas som ett sekundärt problem.⁸⁵ I fall 9 har mannen överhuvudtaget inte nämnts vilket tyder på att hustrun tillskrivs allt ansvar för problemen.

När idén om den tillgivna hustrun ökade i status fanns även en motbild; hustrun som inte tog hand om sina ansvarsområden. När det gäller kyrkans åsikt om kvinnors plats i äktenskapet var denna tydligt avgränsad till ”maka, mor och husmor”. Under slutet av 1700-talet blev denna motbild en grymsint hustru medan bilden av den tyranniske mannen tonas ned i den offentliga diskursen. Kvinnans känslor uppmärksammades också med bilden om kvinnlig kärlek som förädlade och mildrande för mannens sinne.⁸⁶

När hustrun då också hade ”våldsamt behandlat både mannen, barn och egendom” blir hon direkt inplacerad i denna kvinnobild. Hon har redan som drinkare gjort sig skyldig till ett dåligt manligt beteende. Här etableras i samma mening att hon inte är en god maka genom misshandel av mannen, en dålig moder genom misshandel av barnen, eller en god husmor genom våldsamt behandling av egendomen. Hon har alltså snabbt etablerats som en ovärdig kvinna och hustru. Detta skulle gå i linje med vad Eriksson funnit. Hon skriver att även hustrur kunde vara våldsamma och att detta tillskrevs våldsamt sinnelag eller alkohol, vilket gjorde att män kunde

⁸⁴ Marklund 2004, s. 108.

⁸⁵ Marklund 2004, s. 124.

⁸⁶ Lindstedt Cronberg 2009, s. 105–106.

erkänna att de utsatts för våld utan att vara omanliga.⁸⁷ I detta fall går det ett steg längre än Erikssons slutsatser, då hela hustruns kvinnlighet ifrågasätts, och våldet på så sätt blir ett utslag av hennes onaturlighet. Det framkommer vidare att hon varit otrogen. Hon har alltså ingen respekt för någon av grundvalarna i äktenskapet. Detta vidareutvecklas till att hon även ”misshandlat sitt tjänstefolk” och ”utan orsak illa bemött sin fogliga man”. Det markeras på så sätt än en gång att det är hon som har ansvaret för tjänstefolket.

Därefter nämns att hon skulle ha slösat bort ”sitt och mannens gods och hushållning”. Här ges mannen alltså slutligen äganderätt över hemmet, även om det är tillsammans med hustrun. Hela texten är skriven för att visa på hustruns ansvar, något som är lite förvånande när man håller i åtanke att Marklund visat att myndigheterna ändå ansåg hushållet som underställt mannen.⁸⁸ Därför skulle man tro att missförhållandena i hushållet skulle tonas ned och fokus istället läggas på hustruns otrohetsbrott, vilket definitivt skulle ge gehör. Att man inte gjorde så tyder på att man trots allt uppriktigt ansåg att missförhållandena i huset berodde på hustrun, och att man kanske inte följde överheternas politiska diskurser när det gällde de egna åsikterna.

Mannen ville skiljas och ha rätten till de gemensamma barnen. För horsbrottet döms hustrun först, och det är även på den grunden som skilsmässa medges. Detta behöver inte i sig innebära att myndigheterna ansåg att resten av förhållandena var acceptabla i äktenskapet, utan bara att det var enklast att döma till skillnad på grund av hur just för att lagstiftningen var tydlig där. För hennes ”felaktiga förhållande” i huset kunde hon ej ”till vidsträcktare ansvar fällas” men hon fick böter för ”fylleri och svordom”. Detta tyder på att myndigheterna anser att hustrun inte kan ställas till svars för hushållets problem, vilket går i linje med vad Marklund tidigare funnit. Å andra sidan markeras med botten att hennes beteende inte varit accepterat. Ahlberg fick vårdnaden om barnen.

Fall 10: Carl Ljungs ansökan om skiljebrev inkom till domkapitlet den 1 november 1820.⁸⁹ Däri anklagar han sin hustru för att ha ”öfvergiftit” honom och för ”kallsinnighet”. Han hävdar även att hon inte tar ordentlig hand om deras barn och för ”misshushållning”. Fruen skulle också ha åsidosatt ”de heliga pligterna af maka och mor” för ”tillfredställandet af sina åtillåtliga ut-

⁸⁷ Eriksson 2010, s. 331.

⁸⁸ Marklund 2004, s. 108.

⁸⁹ LLA Domkapitlet i Lund FII:108 år 1820, inkommet 1 november.

sväfningar”. Han avslutar brevet med att berätta att hennes beteende gjort att han tvingats lämna henne, men att hon även senare lämnat honom.

Här anknyts än en gång till den tillgivna hustrun. Kallsinnigheten står i skarp kontrast till den äktenskapliga kärlek som var så viktigt i den politiska äktenskapsideologin.⁹⁰ Maken anklagar också sin hustru för att inte utföra de uppgifter hon ska inom äktenskapet, både i form av misshushållning och genom att försumma barnen. Eriksson hittar inga anklagelser från män att deras hustrur skulle vara olämpliga mödrar. Detta är något hon ser som anmärkningsvärt eftersom kvinnor i stor utsträckning hade ansvar för barnens uppfostran och vård samt för att männen riktar stor kritik mot kvinnors bristande hushållning. Eriksson argumenterar att detta är en arena där barnavårdskritik rimligen skulle ingå. Vidare ser Eriksson att kvinnor själva använder sin position som mödrar för att ge sina argument tyngd.⁹¹ Situationen i fall 10 går emot Erikssons slutsatser. Det är istället mannen som väljer att sätta tyngd på kvinnans plikter – så till den grad att han anser dem vara religiöst bestämda, vilket i sin tur gör att kvinnan framställs som en dålig kristen när hon inte fullföljer sina plikter som maka.

Prästen har i sitt brev en lite annorlunda uppfattning om situationen. Han betonar mannens dryckenskap och att frun fruktade för sitt och barnens liv och därför ”nödgd” att lämna honom. Marklund finner att prästen i många fall kunde sluta sig samman med hustrun mot en dålig hushållare för att rädda familjens tillgångar när mannen börjat slösa dem.⁹² I detta fall handlar det inte om pengar, men även här handlar det om familjens överlevnad, vilken blir huvudprioritet framför att behålla äktenskapet intakt. Hustruns roll som moder blir viktig eftersom hon lämnar mannen inte endast för sin egen skull utan för barnens. Lindstedt Cronberg har i sin analys av kyrkoråden i Lunds stift hittat såväl fall där hustrun klandras för att ha övergivit mannen som fall där både kyrkoherde och kyrkoråd tagit kvinnans sida.⁹³

⁹⁰ Marklund 2004, s. 230, 236.

⁹¹ Eriksson 2010, s. 243.

⁹² Marklund 2004, s. 120–121.

⁹³ Lindstedt Cronberg 2009, s. 127–128.

Eriksson finner att makarnas skilda uppgifter framstår tydligt. Kvinnans ansvar är hemmet och barnen och om maken inte ger henne möjligheten att ta hand om dessa ansvarsområden får hon stöd från kyrkorådet.⁹⁴

Fall 11: Bengt Jeppsson och Elna Albrechtsdotter skickar båda in dokument till domkapitlet efter att de blivit ditkallade.⁹⁵ Elna vill skiljas från sin man på grund av hans ”slösaktiga hushållning, begifvenhet på fylleri och trätgirriga sinnelag” vilket lett till att hon känner ”ett oförsonligt hat” mot honom. Utöver detta har mannen inget stadigt hem. Här anknyts dels till en sinnelagsdiskurs där makens trätgirriga sinnelag och fylleri skulle göra honom olämplig för äktenskap, dels till förväntan att mannen ska kunna tillhandahålla ett hem. Hustruns föreställning att hatet hon känner gentemot sin man är ett rättmätigt hinder för sammanlevnad tyder på en tanke om behov av kärlek eller åtminstone inbördes aktning för ett fungerande äktenskap. Att den goda hustrun skulle känna kärlek till sin make, gör också att Elna behöver rättfärdiga sitt hat för att inte själv framställa sig som en dålig hustru. Således kan slutsatsen dras att slöseri och fylleri kunde vara legitima anledningar att hata sin make.

I prästens bifogade brev nämner han att ”oenighet och kallsinnighet dem emellan” gjort att de vistats på olika platser. Han beskyller alltså ingen eller båda, beroende på synvinkel, för separationen. Sedan nämner han makens fylleri, och att denne inte tagit del av nattvarden. Hustrun däremot har ”gjordt sig kjänd för en stilla och beskjedlig vandel”. På detta vis stöder prästen hustrun, dels genom den kristna diskursens påpekande att maken inte är en god kristen, dels genom att framhålla hustruns goda egenskaper. Prästen visar alltså att det sinnelag som krävs av en hustru i äktenskapet är att man ska vara lugn och sansad.

Bengts version av händelserna är annorlunda. Enligt honom är det hela en konspiration mellan hans svärfar och en man kallad Jonas Holm för att ta hustruns hemgift ifrån honom. Detta hade de gjort, och dessutom fått honom satt under förmyndarskap och tillåtit hans kreditorer att ta all hans övrig egendom. Sedan ”öfvergaf” hustrun honom och flyttade till sin far. I det domboksprotokoll som bifogats uppmuntrar rätten endast att makarna ska leva i ”enighet och sämja” men hustrun tvingas inte flytta tillbaka. Att rätten inte tvingar hustrun att återvända till

⁹⁴ Eriksson 2010, s. 329.

⁹⁵ LLA Domkapitlet i Lund FIIF:113 år 1825, stämning skickad 23 februari.

maken ger alltså henne stöd i den här situationen. Detta kan tolkas som att någon som var satt under förmyndarskap och hade förlösat alla sina tillgångar inte ansågs lämplig som make, och att hustrun därför får stanna hos sin familj istället för att tvingas leva med någon som så tydligt inte klarar av att hushålla.

Fall 12: I ett annat fall anklagade mannen⁹⁶ hustrun för att vara ”oordentlig och slösaktig” och för att hon hade haft ”böjelse efter starka drycker”. Detta blev sedermera hans argument för att låta pigan sköta hushållet. Hustrun anklagade mannen för att ha ”slagit och misshandlat henne” och gett alla ”husnycklarna” till pigan . Hon berättade att de hade fått sju barn, varav fyra fortfarande levde och framhöll att hon inte fått tillgång till ”uppehälle för sig och barnen” förutom det pigan ”som af barmhärtighet” lämnade dem, eftersom hon blivit ”utestängd från allt i huset”. Hon påpekar alltså att hon i sin roll som moder, behöver tillgång till nycklarna för att kunna ta hand om sina barn. Situationen blir närmast grotesk när maken tvingar hustrun att be om pigans barmhärtighet för deras gemensamma barn. På så vis blir mannen utpekad som en dålig far som inte bryr sig om sina barn – eller sin hustru för den delen – och deras välbefinnande. Utöver det misshandlar han alltså sin hustru, ännu ett tecken på att han inte bryr sig om henne. Vittnen berättade att de både sett mannen slå sin fru och sett frun berusad. Prästen ansåg pigan vara grunden i oenigheten.

Enligt rättens sammanfattning av fallet ansåg mannen att hustruns böjelse för dryckenskap gjort att hon inte var ”husagtig eller sparsam i sitt hus”. Rätten ger alltså hustrun ansvar för huset genom att kalla det hennes. Detta innebär att maken tagit ifrån hustrun hushållet, vilket skulle bryta det äktenskapliga kontrakt där hustrun ges ansvar för hushållningen. Själv framhåller maken att hennes drickande gjort henne till en olämplig hushållare. Detta i sin tur gör han för att han, som ansvarig för familjen, förväntas ordna situationen. På så vis förklaras överlämnandet av nycklarna till pigan som ett rationellt beslut för familjens bästa, och misshandeln av hustrun kan ses som makens tillrättavisande.

Lindstedt Cronberg har i sin undersökning inte hittat ett enda fall där kyrkorådet ställt sig bakom ett resonemang om nyckelmakten.⁹⁷ Något som kanske inte heller görs helt och hållet i

⁹⁶ LLA Domkapitlet i Lund FII:109 år 1821, inkommit 26 mars.

⁹⁷ Lindstedt Cronberg 2009, s. 137.

detta fall, men i rättens ögon handlar det fortfarande om hustruns hus (i hushållartermer) vilket tyder på en viss sympati för hennes situation. Marklund visar att nyckelsymboliken var levande i Uppland under decennierna kring 1800 och att den användes för att peka på hustruns roll i hushållningen, och Marklund anser att det var både myndigheterna och hustrurna själva som bibehöll synen.⁹⁸ Eftersom makarna inte genomgått de varningsgrader som krävs uppmanar häradsrätten dem endast till att leva i sämja och som ”christne makar”.

I det här avsnittet framkommer dryckenskap, eller med ett modernare ord alkoholism, som ett problem inom äktenskapet. Drickandet ses både som anledningen till att en make eller maka misshandlade sin respektive, som i fall 9 och 10, och som en anledning att misstro makens äktenskapliga förmågor. Drickandet kopplas även samman med slöseri både hos män och hos kvinnor. I ett fall blir dryckenskapen till och med sammankopplad med vansinne. Kallsinne och hat mot den drickande framkom också som legitimt.

En drickande kvinnans förmåga att hushålla var även det ett problem. I fall 12 visas en länk mellan kvinnans slöseri och hennes dåliga hushållningsförmåga, medan kvinnan i fall 9 är både våldsam och slösaktig på grund av alkoholen. Mannens hushållningsförmåga kom också under fråga i fall 11. Även moderskapet används som argument i dessa fall. I ett fall är kvinnan onaturlig även som moder, då hon på grund av sin dryckenskap misshandlar sina barn. Annars använder en hustru sin roll som moder för att kräva tillbaka rätten att hushålla, när mannen argumenterar för att hennes drickande gjort henne olämpliga. I ett annat fall blir barnens säkerhet försvaret för att kvinnan lämnat sin våldsamme druckne man, samtidigt som mannen argumenterar utifrån att hustrun övergett just den moderliga plikten.

Även religionsdiskursen återkommer med uppmaningen om att leva som kristna makar och ett ifrågasättande av makens karaktär på grund av hans frånvaro från nattvarden.

När det gäller äktenskapskontraktet framkommer här att hustrun förväntas ta hand om hushållet på ett sparsamt sätt. Mannen anser sig i ett fall ha rätten att frånta henne detta ifall han anser att hon misskött sig. I ett annat fall verkar maken, eller åtminstone prästen, anse att hustrun kunde

⁹⁸ Marklund 2004, s. 149.

påläggas allt ansvar för problem i hushållet om hon misskötte sig. Hustrun själv ville i ett fall ha tillbaka sin roll i äktenskapet.

Slakten i vägen

Fall 13: I en prästs skrivelse till domkapitlet den 29 oktober 1820⁹⁹ berättar han att oenigheterna mellan de båda makarna till stor del beror på att mannen råkat i gräl med svärföräldrarna om hemgiften. Hustrun ”öfvergaf” då sin man och flyttade till sina föräldrar ”mot mannens vilja”. Prästen nämner dock att hustrun är ung (14 och ett halvt) vilket han verkar anse delvis förklarar att hon inte tar mannens parti framför föräldrarnas. När prästen kallade till möte kunde varken hustrun eller föräldrarna ”anföra något giltigt skäl” till att hon skulle lämna maken. Att man bråkar och att det finns missnöje med en ekonomisk situation är alltså inte ett giltigt skäl. Däremot verkar det som om hustruns familj anser att äktenskapet ska behandlas som ett kontrakt där man, om en del bryts, även har rätt att bryta den andra, alltså att så länge man inte kommer överens om hemgiften så kan även hustrun återvända tills situationen blivit löst.

Frun övertalas att flytta in hos sin man igen, och när hon åter försvinner – den här gången utan att berätta vart – trycker prästen på att hon inte ”lydde” hans kallan till samtal och att när ”hon änteligen kom” att hon inte gick att övertala alla hans ”förförmaningar och råd till trots”. Här blir hustruns ålder viktig. Hon har försvunnit till okänd ort – något som redan är olämpligt i prästens ögon, och nu vägrar hon att lyssna på hans kallelse. Hustrun blir på så sätt framställd som ett olydigt barn som är ganska impulsivt. Hon framställs också som trotsig och envis när hon vägrar att lyda hans förmaningar. Prästen betonar även att det är hon som vill skiljas. På så sätt skuldbeläggs hon ytterligare, då det är hon som vill bryta sitt löfte, medan mannen, genom att underförstått vara villig att ta emot denna jobbiga hustru, blir hjälten.

Fall 14: Den 24:e april 1826 skickades en ansökan om stämning av de oeniga makarna Sven Åkerdahl och Kjerstina Åkesdotter till domkapitlet.¹⁰⁰ I brevet berättar prästen vad de båda makarna anser vara orsaken till oenigheten. ”Mannen klagar att hustrun låter af mödren och sin i huset boende moster förleda sig till sturskhet emot honom”. Här anknyter mannen till den

⁹⁹ LLA Domkapitlet i Lund FII:108 år 1820, inkommet 29 oktober.

¹⁰⁰ LLA Domkapitlet i Lund FII:114 år 1826, inkommet 24 april.

tillgivna och lydiga hustrun och visar hur kvinnor i hans hustrus omgivning är dåliga influenser på hustrun. Hustrun svarar ”att mannen med våldsamt och obändigt sinne umgås med henne”. Detta hade enligt hustrun gått så långt att hon blivit slagen och hotad med ”mer och oftare förnyad stryk”. Hustrun anser alltså, att även om hon skulle vara otrevlig mot honom, så beror det på att mannen umgås med henne med våldsamt och obändigt sinne. Det verkar även som om hon anser att mannen ska umgås med henne med ett bändigt, alltså flexibelt och tillåtande, sinne. Detta skulle i sin tur betyda att hon anser sig berättigad till möjligheten att diskutera och få mannen att ändra sin uppfattning. Eriksson har i sin undersökning sett att kvinnorna från myndigheternas håll förväntades lyda sina makar även om dessa var obändiga.¹⁰¹ Men här är det tydligt att hustrun själv anser sig ha rättigheten att få framföra sin åsikt utan att bemötas med våld. Prästen själv anser att mannens böjelse för superi och att mannen, när han är full, är ”stark och elak”, och därför ”ofta [är] orsaken till det öfverklagade eländet”. Prästen anknyter här alltså snarare till oron över råa och nedsupna män inom den politiska diskursen, än till bilden av den grymsinta hustrun som inte behandlar sin make med tillräcklig kärlek och ömhet. Vidare nämns parets barn, vars uppfostran försummas i den nuvarande situationen. Att prästen först skuldbelägger mannen och sedan berättar att även barnen försummas i relationen visar att även den olyckliga barnuppfostran, som annars markerats som en kvinnlig arena,¹⁰² anses vara mannens fel.

Sammanfattningsvis framställs alltså här konflikter om ekonomi mellan maken och makans föräldrar som en angelägenhet som hustrun inte ska lägga sig i. Samtidigt trycks även på kravet att hustrun ska vara lydig. Detta står i motsats till hustruns åsikt i fall 14. Hon anser sig ha rätt att uttrycka sig utan att bli misshandlad, alltså att ha rätt att inte lyda blint. Att äktenskapet ska gå före familjen framställs som ideal i båda fallen, i det förra av prästen och i det senare av maken. I fall fjorton ges även ansvar för barnens uppfostran till maken.

¹⁰¹ Eriksson 2010, s. 331.

¹⁰² Eriksson 2010, s. 243.

Resultat och avslutande diskussion

Den här undersökningen har gällt i första hand synen på hustrun i den äktenskapliga diskursen på 1820-talet så som den framkommer i äktenskapsmål i Lunds domkapitel. Församlingspräster anknöt i hög grad äktenskapet till en kristen diskurs. Äktenskaplig osämja framställs som så syndig att den kan hindra gudsfruktan och bön. En ”christelig sammanlefnad” framställs i flera fall som ett äktenskapligt ideal. I ett fall kopplas bristen på kunskap om religionen samman med oförmåga att bibehålla ett gott äktenskap. Från sockenprästernas håll framhålls alltså kristendomen som central i skapandet av ett fungerande äktenskap. Många av prästerna markerar vidare den äktenskapliga kärleken som viktig. Sockenprästernas olika roller i lokalsamhället blir tydlig i det fall där prästen i ett bifogat brev väljer att uttrycka en önskan om att makarna ska få skiljas trots att den kristna principen var att ett äktenskapslöfte var livslångt. Genom att skriva utifrån rollen som ansvarig för familjemedlemmarnas överlevnad istället för rollen som kyrklig vägledare anknyter prästen till en annan än den kyrkliga diskursen för att visa att makarnas äktenskap var ohållbart. Även om detta var tydligast i fall 1, återkommer kopplingar till andra diskurser än den kyrkliga, beträffande äktenskapet, från församlingsprästernas håll. Moderskapsdiskursen både som försvar för den kvinna som ville lämna sin man och som exempel på en hustrus dåliga egenskaper framkommer. Även faderskapet blir relevant att lyfta fram när prästen ser att barnen försummas. Idén om ett sinnelag anpassat till äktenskap framkommer från prästers håll genom markeringen att en make haft ett tidigare fungerande äktenskap och genom beskrivningar av egenskaper som antingen anses passande eller opassande för äktenskapet. I ett fall framställs sinnelaget som så viktigt att det skulle kunna leda den andre maken till dryckenskap. De egenskaper som framhålls som särskilt önskvärda är enkelhet och foglighet hos båda makarna och lydnad hos hustrun. Äktenskapet framställs som en kollektiv angelägenhet där ett dåligt äktenskap där makarna sätter sig över prästens förmaningar skulle kunna leda till att fler makar överger varandra och i ett annat fall ska hela församlingen be för makarna. Att överge det gemensamma hemmet framställs av flera präster som mycket allvarligt och det markeras ofta att den övergivande inte lyder kraven att återvända. Prästen i ett fall markerade exempelvis tydligt att hustrun skulle stanna hos sin make trots att hennes föräldrar råkat i gräl med honom om pengar.

Inom den världsliga och kyrkliga rätten framställs även den kristliga samlevnaden som ett ideal och orden sämja och kärlek kopplas samman med denna typ av leverne. Enskilt samtal med en annan man framkommer i ett rättsprotokoll gällande hor som tillräckligt för att väcka misstanke. När det gäller våld väljer rätten ofta att fokusera på annat. Även om misshandel nämns i ett horsfall ser rätten allvarigare på att hustrun övergett man och hem. Trots detta döms mannen till böter för att ha slagit sin hustru så det markeras att misshandel inte är accepterad. Även en kvinnas våld mot sin man och sina barn döms mindre allvarligt än hennes begångna horsbrott. Våldet markeras som onaturligt och tydligt felaktigt även om hustrun inte kan dömas för det. Fylleri döms hustrun däremot för och eftersom resonemanget i fallet tyder på åsikten att fylleriet orsakade alla andra missförhållanden i hushållet, blir kvinnan ändå skuldbelagd även för dessa fel. Makens ansvar för hushållet markeras i flera fall. En hustru tvingas inte återvända till sin make som är satt under förmyndarskap och en annan bedöms trots tydliga missförhållanden inte helt ansvarig för problemen. Även en makes val att ge hushållningsansvaret till pigan förbjuds inte trots hustruns klagan. Fylleri, övergivande av hemmet och otrohet framställs i dessa rättsinstanser som de allvarligaste äktenskapsproblemen med våld som en konsekvens av någon av dessa. Som ideal framstår en kristen och kärleksfull levnad.

Hustrurnas ståndpunkter är inte på ett entydigt sätt grundade i den religiösa diskursen. Det enda fall där något explicit anknytet till kyrkan nämns är att en kvinna förvägrats sitt prästbevis och är upprörd över detta. Istället får andra diskurser, eller överlappande diskurser, större utrymme när hustrurna ska diskutera äktenskap. En diskurs om ett äktenskapsanpassat sinnelag framkommer när en kvinna åberopar sitt tidigare äktenskap för att beskylla sin make för osämjan och i ett annat fall framkommer ett krav på kärlek eller åtminstone aktning och respekt. Respektkravet framkommer även i tanken att hustrun själv ska få vara delaktig i beslut om den egna ekonomin och hushållet. Kvinnorna argumenterar således för en position med större inflytande och delaktighet än vad mannen och kyrkan tillerkände henne. En tydlig föreställning om att mannen *inte* har rätten att bruka våld mot sin hustru även om hon begått hor eller misstänks för detta, eller lägger sig i mannens beslut, eller inte anses uppfylla mannens hushållningskrav, framkommer. Moderskapet och omvårdnaden av barn är återkommande när kvinnorna exempelvis ska försvara sina beslut att lämna sina män. Anmärkningsvärt nog kan även moderskapet kopplas bort från förmågan att vara en god hustru. Även om de flesta

kvinnorna använder argumentet att de är goda mödrar för att skydda sig från anklagelser om orsakande av problem i äktenskapet, väljer en hustru som genom att ha erkänt sitt horsbrott visat sig vara en dålig hustru att ändå hävda sin förmåga som god moder. En annan kvinna kräver att få tillbaka förfogandet över hushållets nycklar som hon som hustru anser sig vara berättigad och argumenterar att hon annars inte kan ta hand om sina barn. När hon inte fått tillbaka detta anser hon sig vara berättigad att lämna mannen. På liknande vis lämnar andra hustrur vars män inte kunde försörja dem längre det gemensamma huset. I ett fall ses även släktbråk som en legitim anledning att lämna maken.

Inte heller de äkta männen baserade i hög grad sina ståndpunkter i äktenskapskonflikterna på den religiösa diskursen. En man anklagar sin hustru för att ha övergett de heliga plikterna som maka och moder, utöver detta anknyts inte tydligt till en religiös diskurs av de makarna. Det är alltså en praktisk anknytning maken gör. Han vill att hustrun ska ta hand om hemmet och barnen och genom att hävda att plikterna är heliga får han inte bara samhället utan även Gud på sin sida. Från makarnas håll markerades att mannen hade ansvar för huset. I ett fall ställde sig maken oförstående till en kallelse från domkapitlet och ansåg att han kunde sköta privata gräl enskilt. På liknande vis anser en man att han kan ge ansvaret för hushållet till pigan trots att det ska höra till hustruns ansvar, när han ser att hustrun inte sköter det på det sätt han förväntar sig. När det gällde våld inom äktenskapet anknöt männen till *den lutherske husbonden* och kunde aga hustrun för begångna fel. Bland dessa var hor eller misstanke om hor den mest återkommande anledningen till våld och föreställningen att enskilt samtal mellan hustrun och andra män var tillräckligt för att misstanke om hor skulle väckas framkommer. I ett fall med våld ville mannen själv vara tydlig med att han inte varit våldsam mot sin hustru utan endast kastat henne i marken. Detta tyder på att hustrumisshandel inte sågs som acceptabelt, men att gränserna för misshandel inte var lika strängt dragna av mannen som av hans hustru. Samtidigt som denna husbondeauktoritet förväntades anknöt även män till idealet om *den tillgivna hustrun* och hustrur anklagades för saker som kallsinnighet och att ha ett stridigt sinne. Det senare ansåg för övrigt mannen sig kunna kräva ett slut på innan han åter välkomnade hustrun i sitt hus. Från makarnas håll framkommer alltså en sinnelagsdiskurs där hustrun förväntas vara lydig och kärleksfull och absolut inte slösaktig.

Inom kyrkans diskurs om äktenskapet likställdes det goda äktenskapet med kristlig samlevnad, och en dålig samlevnad framställdes som synd. Något som är anmärkningsvärt är att dessa bilder kommer ovanifrån det vill säga från prästen, kyrklig rätt och världslig rätt. Makarna själva däremot anknyter alltså inte lika entydigt till en kristen diskurs i det här analyserade materialet utan väljer i huvudsak andra argument i sina skrivelser om äktenskapet. Makarna själva verkar alltså inte anse att relationen mellan man och hustru så entydigt ska baseras på kyrkans ideologi. Om detta beror på de nya idéer upplysningen förde med sig, naturrättstänkandets syn på äktenskapet som ett kontrakt istället för ett religiöst sakrament eller bara att makarna själva lät andra, i deras uppfattning tyngre, argument gå före, är svårt att säga.

Makarna tyckte sig ha rätten att lösa dispyter själva och att tukta sina hustrur. I och för sig kunde män även hämta stöd för sitt våld från en äldre religiös diskurs, men någon sådan koppling gör inte männen explicit i undersökningen. Den kyrkliga diskursen kring äkta makar i tiden tycks främst ha argumenterat kring sämja och fördragsamhet mellan makarna. Männens våldsanvändning går att anknyta till Marklunds diskussion om böndernas självständighetsideal, och även till upplysningens respekt för individen. I kontrast till detta står i ett fall prästers uppfattning att äktenskapet är en kollektiv angelägenhet vars göranden kan ha konsekvenser för andra äktenskap. Att äktenskapet var viktigt för samhället är en uppfattning som även visats i tidigare forskning. Både exempelvis Nylander och Taussi Sjöberg har funnit denna uppfattning hos överheten.

Lindstedt Cronberg argumenterar i sin analys för att man uppifrån väljer att kalla våld inom äktenskapet för osämja för att skuldbelägga båda makarna, och att överheten anser att kvinnorna inte skall frammana konflikter utan försöka lyda sina makar och vara vänliga. I denna undersökning framkommer att kvinnan ses som mer ansvarig för att bevara sämjan i hushållet än mannen av männen själva, av präster och av lokal rätt, något som inte kvinnorna själva verkar anse. I fråga om misshandel framkommer från hustrurnas sida att de inte anser att mannen har rätt att slå dem. Kvinnorna själva lämnar ibland sina våldsamma makar och prästen ställer sig i ett av fallen bakom beslutet. Från rättsligt håll är inte misshandel accepterad men det handlar om bötesstraff. Den våldsamma kvinnan framställs som närmast galen, men inte heller hon döms till mer än böter som straff för sitt våld. När männen diskuterar våldet väljer de istället att framställa det som nödvändigt för att behålla lugnet i hushållet. Männen markerar sin

rätt till auktoritet i hushållet, och att denna ibland innefattar våld, men vill inte bli betraktade som hustrumisshandlare utan anstränger sig för att tona ner graden av våld och framför argument som legitimerar våldsmedel. Kvinnorna däremot verkar anse att de har rätten att inte bli slagna även om de inte är perfekta hustrur. Detta gäller både kvinnor som inte vill lyda sina makar utan diskussion och de som blivit anklagade för hor.

Både sinnelags- och känslodiskursen återkommer i flera fall, inte bara från auktoritetspersoner utan även från makarna själva. När de inte står ut med varandra längre betonar de missnöjda makarna, i synnerhet hustrurna, att de inte känner kärlek utan istället kallsinnighet eller hat. De är dock noggranna med att visa goda anledningar till hur hatet väckts, något som troligtvis beror på det starka kravet inom den kyrkliga diskursen på äktenskaplig kärlek. Prästen och lokal rätt talar på samma vis om sämja och kärlek mellan makar som idealet. Från alla sidor är alltså kärlek eller åtminstone inbördes aktning mellan makar ett ideal, och många hustrur anser att äktenskapet borde få upphöra när denna aktning övergått i illvilja. Känslor anses alltså vara en viktig del av äktenskapet. Också Eriksson och Lindstedt Cronberg har funnit att känslor ansågs viktiga inom äktenskapet. Eriksson betonar att hustrun förväntades bemöta sin make med kärlek, även om hon blivit misshandlad av honom, och Lindstedt Cronberg framhåller synen på kärleken som grunden i det goda äktenskapet. Detta kan även kopplas till Marklunds påpekande att idealet om den tillgivna hustrun växte sig starkare under tidsperioden. När det gäller sinnelag framkommer också tanken om ett äktenskapsanpassat sinnelag. Idén är att en make/maka kan försvara sig genom att peka på ett tidigare lyckat äktenskap. Detta tyder på att man inte ansåg att olika personligheter kunde tänkas passa olika bra ihop, utan att man antingen hade rätt sinnelag för äktenskap eller inte.

Moderskap framkommer ofta i den äktenskapliga diskursen. I tidigare forskning har moderskapet markerats som kvinnans bästa försvar. Av kvinnorna själva kopplas deras ställning som mödrar dels ihop med uppgifterna inom äktenskapet och dels med behovet att ta hand om barnen i deras försvar mot mäns anklagelser. Eriksson har i sin analys inte hittat en enda man som anklagar sin hustru för att vara en dålig moder. Bland de här diskuterade fallen finner vi däremot både en man som anser att hans hustru försummar sina barn, och präster som pekar ut kvinnor som dåliga mödrar. Mannen får inte gehör från prästen, som istället anser att kvinnan lämnat honom just för att hon är en bra moder som skyddar sina barn. I övrigt finner vi både en

hustru som misshandlar sina barn och en som övergett dem. Kvinnorna kopplar inte alltid moderskap samman med goda äktenskapliga egenskaper utan ser ibland moderskapet som separat, något som ingen av de andra aktörerna gör.

Diskurser kring hushållet tas även de upp av alla aktörer. Männen, prästerna och lokal rätt ser i allmänhet allvarligt på en kvinna som lämnar hemmet, just för att hon då försummar hushållet även om det i vissa fall kan ursäktas för att mannen ännu tydligare visat sig vara en dålig make. Vidare ses slöseri, oordentlighet och misshushållning som viktiga anklagelser mot en kvinna från dessa parter. I fallet där hustrun blivit galen läggs så stor vikt vid hushållningsförmåga och andra uppgifter inom äktenskapet, att äktenskapet kan brytas så snart det etablerats att det inte är makens fel att hon blivit galen. Även hustrur betonar hushållning och kravet på att få möjligheten att hushålla och relaterar det då ofta till förmågan att ta hand om barnen. Både makarna och prästerna verkar anse att släkten inte ska sättas framför äktenskapet, medan hustrurna i två av fallen verkar anse att detta skulle vara fullt tillåtet.

Åsikterna verkar vara spridda om hur genuskontraktet skall lyda. De äkta männen, och till viss del överheten, anser att kvinnan ska stanna i hemmet, ta hand om hushållet, mannen och barnen och lyda mannen. Vidare anser maken att han får använda måttligt våld för att genomdriva detta. Kvinnorna verkar anse att de, ifall de inte tycker sig kunna utföra dessa uppgifter, har rätten att överge hemmet. De hyser också åsikten att mannen inte ensam ska fatta beslut om kvinnans egendom, och åtminstone ska lyssna på hennes åsikter. De anser vidare att de får lämna hemmet om de utsätts för våld. Rätten och prästerna önskar i allmänhet att makarna ska stanna tillsammans, och tycker då att kvinnan ska lyda mannen för att bibehålla sämjan. Om våldet överstiger en viss gräns kan prästen istället välja kvinnans parti. I jämförelse med hustrutavlan verkar i huvudsak de äkta männen och prästerna vilja följa den, medan hustrurna vill skapa andra regler. Hustrurna använder själva kärleksuppmaningen som förekommer i hustrutavlan som ett sett att argumentera för bättre behandling.

Både Lindstedt Cronberg och Eriksson hittar samma typ av argumentation som överheten för när det gäller genuskontraktet. Kvinnornas krav på att inte bli misshandlade av sina makar är inte något som explicit diskuteras av Eriksson, utan är snarare underförstått.

I en jämförelse med Phillips kategorier för förväntningar på äktenskapet har alla representerats på något sätt.¹⁰³ Att levnadsstandarden förväntas hållas ser vi när en kvinna inte behöver flytta tillbaka till sin make trots att hon egentligen lämnat honom utan tillåtelse. På samma sätt kritiserar de makar som inte uppfyller sin andel av arbetet i hushållet starkt både av sina makar och av samhället. Sexualiteten tas upp i flera fall där en av makarna anklagats för hor, med en förändring från Phillips som framställer mäns otrohet som något som kan förväntas i en viss grad, något som inte återspeglas alls i dessa källor. Detta är troligen på grund av svensk lagstiftnings gamla tradition av att rent formellt se lika allvarligt på äktenskapsbrott oberoende vem av makarna som var brottsling, vilket skiljer sig från exempelvis fransk och engelsk lag. En förväntan om någon typ av tillgivenhet eller respekt är också återkommande likt kravet från hustrurs sida att inte misshandlas. Även förväntningar om hur familjen ska behandlas och vilken roll de ska ha i äktenskapet har lett till problem. Phillips allmänneuropeiska kategorier stämmer alltså mycket väl in på även de förväntningar och problem som förväntningarna ledde till i dessa fall som skickades till domkapitlet i Lund.

Det fanns alltså ingen direkt konsensus om hur äktenskapet ska vara, och vilka gränser som gäller, utan alla parter värnar om det de ser som sina rättigheter och behov, vilket tydligt leder till spänningar ibland, men också öppnar för möjligheter till förändring. Ett intressant resultat i denna undersökning är just att kvinnorna inte obetingat delade männens och kyrkans uppfattning om hur de skulle vara och bete sig som hustrur och vilken position de skulle ha inom äktenskapet. Kvinnorna tycks tidigt ha intagit ståndpunkter som senare fick större genomslag i samhället. I jämförelse med Marklunds slutsatser ter sig den förändring mot ett mindre husbondeväldedominerat synsätt ha skett tidigare än vad han ser i sin undersökning. Eftersom målet i denna analys varit att fånga en tidsperiod istället för att få ett längre tidsperspektiv, hade det varit intressant att som vidareutveckling analysera andra tidsperioder på samma sätt och se hur äktenskapsdiskurserna och genuskontraktet förändras över tiden. En utblick utanför de fall som hamnade inför Lunds domkapitel hade också varit av intresse. Att föra in vidare teoretiska perspektiv skulle även vara av intresse. Ett sådant som ter sig särskilt väl fungerande på detta källmaterial är ett emotionshistoriskt perspektiv. Vidare skulle en analys av trolovningshandlingar kunna tillföra en bild av kraven på människor för att anses lämpliga för äktenskap, vilket

¹⁰³ Phillips. 1988. S. 322-323

skulle vara av intresse i jämförelse med denna studie men även i en vidare studie av synen på olika människors värde.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Landsarkivet i Lund (LLA) Lunds domkapitel FIIf:108 år 1820

LLA Lunds domkapitel FIIf:109 år 1821

LLA Lunds domkapitel FIIf:110 år 1822

LLA Lunds domkapitel FIIf:111 år 1823

LLA Lunds domkapitel FIIf:112 år 1824

LLA Lunds domkapitel FIIf:113 år 1825

LLA Lunds domkapitel FIIf:114 år 1826

Litteratur

Börjesson, Mats. *Diskurser och konstruktioner En sorts metodbok*. 2003 Lund

Eriksson, Marie *Makar emellan; Äktenskaplig oenighet och våld på politiska och kyrkliga arenor, 1810-1880*. 2010. Linnaeus university press

Fairclough, Norman *Analysing discourse : textual analysis for social research* 2003. London

Foyster, Elizabeth. *Marital Violence. An English Family History, 1660-1857*. 2005. Cambridge

Fraser, Nancy. *Justice Interruptus. Critical Refletions on the "Postsocialist" Condition*. 1997 London

Gustafsson, Berndt *Svensk kyrkohistoria*. 5.uppl. 1973. Stockholm

Hedenborg, Susanna & Kvarnström, Lars. *Det Svenska samhället 1720-2006 Böndernas och arbetarnas tid*. 3.uppl. 2009. Lund

Hirdman Yvonne. *Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning* i Carlsson Wetterberg, Christina & Jansdotter Anna (red) *Genushistoria; En historiografisk exposé* 2004

Lennartsson, Malin *I säng och säte Relationer mellan kvinnor och män i 1600-talets Småland*. 1999 Lund

Lindstedt Cronberg, Marie *Med våldsam hand; Hustrumisshandel i 1800-talets Sverige; En studie av rättsliga, kyrkliga och politiska sammanhang* 2009

Marklund, Andreas *I hans hus; Svensk manlighet i historisk belysning* 2004. Umeå

Maurits Alexander. *Den vackra och erkända patriarcalismen, den lundensiska högkyrklig-hetens präst- och mansideal*. 2011. Lund

Nylander, Ivar *Studier rörande den svenska äktenskapsrättens historia*. 1961. Uppsala

Phillips, Roderick. *Putting asunder. A history of divorce in Western society*. 1988. Cambridge

Sjöberg, Maria *Kvinnors jord, manlig rätt; Äktenskap, egendom och makt i äldre tid.* 2001. Hedemora

Taussi Sjöberg, Marja. *Skiljas; Trolovning, äktenskap och skilsmässa i Norrland på 1800-talet.* 1988. Södertälje

Westermarck Edvard. *Äktenskapets historia i dess huvuddrag.* 1927. Helsingfors

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise *Diskursanalys som teori och metod* 2000

Svensk etymologisk ordbok 1922 <http://runeberg.org/svetym/> ”enfald”